

Ekonomik kriz ve işçi sınıfı

Yıldırım Koç

Vatan Partisi Genel Başkan Yardımcısı

İşçi sınıfı niçin önemli?

Kapitalizm ve emperyalizm, insanın insanı sömürdüğü düzenlerdir. Kapitalist düzen içinde de insanların yaşam standartları yükselebilir; ancak insan emeğinin eriştiği üretkenlik düzeyinde, daha yüksek yaşam standardı ve daha iyi çalışma koşulları mümkündür. Ayrıca, kapitalizm insanlar arasındaki ilişkileri yıpratır; bencillik, bireycilik, gemisini kurtaran kaptandır anlayışı, başkalarının başlarına basa basa yükselme çabası ağır basar ve insanlar yalnızlaşır. Kapitalizm, gösterişçi tüketimi teşvik ederek doğanın tahrip edilmesine, kullanılabilen ürünlerin atılmasıyla insan emeğinin israfına yol açar. Kapitalizm, aynı zamanda savaşların da en önemli nedenidir; insanlar, insanların yarattığı değerler ve doğa, savaşlar nedeniyle de büyük zarar görür. Emperyalizm ise birçok ülkenin bağımsızlığını yok eder, bu ülkelerin halklarına hükmetmeye çalışır.

Kapitalizmin ve emperyalizmin insanlık açısından yarattığı olumsuzluklara karşı verilecek mücadelede temel güç, işçi sınıfıdır.

Türkiye’de günümüzde gelir getirici bir işte çalışanların yüzde 70’i işçi veya memurdur. Sayıları 19 milyonu aşan bu büyük kitleye,

TÜİK anketlerinde emekli, öğrenci, ev kadını vb. biçiminde sınıflandırılan ve ancak gerçekte kaçak çalışan veya evinde eve-iş-verme sistemi içinde işçilik yapan insanlar eklenmelidir. Bunların dışında, işçi olmaya çalışan ve ancak iş bulamayan 6 milyonu aşkın bir kitle de gerçekte işçi sınıfının parçasıdır. Diğer bir deyişle, Türk milletinin veya Türkiye halkının neredeyse yüzde 80’i işçiler, memurlar ve bunların ailelerinden oluşur.

Buna göre, işçi sınıfının güvenini ve desteğini kazanamayan hiçbir siyasal hareketin başarı şansı yoktur.

İşçi sınıfının önemli olmasının ikinci nedeni, birlikte davranma geleneği ve zorunluluğudur. Binlerce işçinin çalıştığı bir işyerinde insanların, hayat zorlandığında aralarındaki farklılıkları kenara koyarak, birlikte davranması doğaldır. Organize sanayi bölgelerinde ve serbest bölgelerde de işçilerin bazı gelişmelere birlikte tepki göstermesi söz konusu olabilir. Hâlbuki kırsal bölgelerdeki köylülerde veya kentlerdeki esnaf-sanatkâr arasında böyle bir birlikte davranma geleneği ve eğilimi çok zayıftır.

İşçi sınıfının önemli olmasının üçüncü nedeni, uzun vadeli çıkarlarının, bağımsız ve demokratik bir Türkiye ve sınıfsız ve sömür-

süz bir dünya olmasıdır. Köylüler de esnaf-sanatkar da işverenlerin bir bölümü de bağımsız ve demokratik bir Türkiye'den yana olabilir; ancak onların uzun vadeli sınıf çıkarları, sınıfsız ve sömürsüz bir dünyadan yana değildir. İşçi sınıfının uzun vadeli çıkarları, emperyalizmin ve kapitalizmin tüm olumsuzluklarının sona erdirilmesini gerektirir.

İşçi sınıfının önemli olmasının diğer bir nedeni, emperyalistlerin ülkemizi bölmeye ve parçalamaya çalıştığı koşullarda, inancı, etnik kökeni, siyasi görüşü, bölgesi veya mesleği ne olursa olsun, ekmeğe ve hak mücadelesinde ortak çıkarlar etrafında herkesi birleştirebilmesidir.

Bunlar ve benzeri nedenler, bağımsız ve demokratik bir Türkiye ve sınıfsız ve sömürsüz bir dünya isteyenlerin, temel güç olarak mutlaka işçi sınıfına dayanması gerektiğini gösterir. Başka hiçbir toplumsal yapı, grup veya kesimin böyle bir gücü yoktur.

Ekonomik kriz niçin önemli?

Bağımsız ve demokratik Türkiye ve sınıfsız ve sömürsüz bir dünya talepleri, riskli, bedel ödenmesini, sabırlı ve özverili bir mücadeleyi gerektiren siyasi taleplerdir. Karşımızdaki güç, öncelikli olarak emperyalizmdir ve onun ülkemizdeki işbirlikçileridir.

İşçi sınıfının veya işçi sınıfının çok büyük bölümünü oluşturan sıradan işçilerin en önemli davranışlarını ve kişilik özelliklerini, içinde yaşadıkları kapitalist düzen belirler. Kapitalist düzen içinde geçimini sağlayarak varlığını sürdürmeye çalışan sıradan işçi, bireycileşir ve yalnızlaşır. Karşılaştığı sorunları bedelsiz ve risksiz yollardan çözmeye çalışır ve kapitalist ekonominin büyüdüğü ve geliştiği dönemlerde de bunu büyük ölçüde başarır. Sıradan bir işçi, yaşam standardını koruyabildiği ve hatta geliştirebildiği koşullarda, sömürülse bile hayatından memnundur ve içinde yaşadığı ekonomik, toplumsal ve siyasal koşulları temelden sorgulamaz. Hayatından memnun olan ve geleceğine umutla bakan bir kitleyi de, hiçbir güç mevcut düzene karşı harekete geçiremez.

Kapitalizm ve hatta emperyalizm, işçilerin yaşam düzeyini yükseltebilir ve Türkiye'de uzunca bir dönem yükseltti de. Yaşam düzeyleri korunduğu ve yükseldiği sürece, sıradan insanların çoğu bağımsızlık ve demokrasi konusunda da duyarsızdır. İnsanların büyük çoğunluğu için, vatan savunması, geçim kaynaklarının savunulmasıdır. İstanbul'da 1914-1918 döneminde işçilerin gerçek ücretleri yaklaşık sekizde bire düştü ve temel tüketim malları bulunamadı. İşgalin başlamasıyla birlikte 1918 yılındaki gerçek ücretler 1923 yılına kadar 3 katına çıktı ve temel tüketim malları bulunabildi. İstanbul işçilerinin çok büyük bölümü Kurtuluş Savaşı için Anadolu'ya geçmedi; malına ve namusuna saldırmadığı sürece emperyalist işgali kabullendi.

Kapitalist düzende nüfusun giderek daha büyük bölümünün rahatını kaçıran, savaşlar ve ekonomik krizlerdir.

Ekonomik kriz işçileri yoksullaştırır, onların yaşam standardını düşürür. Yüzlerce propagandacının, binlerce kitabın, on binlerce bildirinin, gazetelerin ve televizyon yayınlarının başaramadığını, ekonomik kriz başarır: İşçileri sınıf çıkarları doğrultusunda birleştirir ve düzenin sonuçlarına karşı mücadeleye iter. İşçi kitlelerini, düzeni sorgulayan ve düzene karşı çıkanların çekmeye çalıştığı noktaya, ekonomik krizler iter. Milyonlarca sıradan işçi ancak bu sıkıntılı ve zor durumda, yaşadığı sorunları aşabilmek için kendisi gibi olanlara sarılmak zorunda kalır, sınıf bilinci öne çıkar ve mevcut düzenin temellerini sorgulama açısından olgunlaşır. Sıradan işçi kitleleri ancak bu noktada öncü siyasal örgütün sabırlı çalışmasıyla sunulacak düzen-dışı ve düzen-karşıtı taleplere, bağımsız ve demokratik Türkiye ve sınıfsız ve sömürsüz bir dünya programına duyarlı hale gelebilir.

Özetle; ekonomik kriz, işçi sınıfını devrimcileştirir; kapitalizmin ürünü bireyci işçiden, önce kapitalizmin sonuçlarına ve ardından kapitalizme karşı çıkan toplumsal bir işçinin yaratılabilmesinin nesnel koşullarını olgunlaştırır. Kapitalizmin ekonomik krizi, kendi yarattığı işçileri emperyalizmin ve kapitalizmin mezar kazıcılarına dönüştürebilir.

Kapitalizmin sonuçlarına karşı çıkan işçilerin, emperyalizme ve kapitalizme karşı çıkan programları sahiplenmesi ise öncü siyasi örgütün gücüne ve stratejisine bağlıdır. Öncü siyasi örgütün bu fırsatı değerlendirememesi durumunda, emperyalizmin uzantısı güçlerin işçi sınıfının ortaya çıkacak bu enerjisinden yararlanarak, bağımsız ve demokratik bir Türkiye amacına büyük darbeler indirmesi olasılığı da göz ardı edilmemelidir.

Ekonominin bugünkü görünümü

Türkiye ekonomisi günümüzde tarihinin en büyük ekonomik krizinin henüz başlangıcındadır. Ancak bu başlangıç verileri bile ürkütücüdür.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın 5 Nisan 2019 tarihli raporuna göre, bir önceki yıla göre, Türkiye'de otomobil satışları 2019 yılı Ocak ayında yüzde 58,7 oranında geriledi. Gerileme oranı 2019 yılı Şubat ayında yüzde 46,5 ve Mart ayında bir önceki yıla göre yüzde 35,4 oranında gerçekleşti. Otomobil ihracatı da 2019 yılı Ocak ayında bir önceki yıla göre yüzde 19,9 oranında daraldı. Şirketler, üretimi de azalttılar. 2019 yılı Şubat ayında üretim, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 17,0 oranında düşürüldü. Otomotiv sektörü ciddi bir kriz yaşıyor.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın raporuna göre, beyaz eşya satışları bir önceki yıla göre 2019 yılı Ocak ayında yüzde 13,3 ve Şubat ayında yüzde 13,9 oranında azaldı. Aynı aylarda ihracatta da bir azalma görüldü. Şirketler üretimlerini bir önceki yılın aynı aya göre 2019 yılı Ocak ayında yüzde 11,1 ve Şubat ayında yüzde 4,6 oranında düşürdü. Beyaz eşya sektörü ciddi bir kriz yaşıyor.

Aynı rapora göre, perakende satışların toplamı 2019 yılı Ocak ayında bir önceki yıla göre yüzde 6,7 oranında daraldı. Gıda, içecek ve tütün ürünlerinde satıştaki daralma yüzde 2,9 oranında gerçekleşti.

Açılan şirket sayısı 2019 yılı Ocak ayında bir önceki yıla göre yüzde 13,2 oranında, Şubat ayında yüzde 5,6 oranında azaldı.

Konkordato (borçlu şirketlerin alacaklılarıyla anlaşarak borçlarını yapılandırması anlaşması) için başvuran şirket sayısında önemli artış oldu.

Cumhurbaşkanlığı raporuna göre, toplam sanayi üretimi, bir önceki yıla göre, 2018 Ekim'inde yüzde 4,8, Kasım'ında yüzde 7,0, Aralık'ında yüzde 10,0 ve 2019'un Ocak ayında da bir önceki yıla göre yüzde 7,3 oranında azaldı. Sanayinin unsurları olan imalat sanayinde 2019 yılı Ocak ayında bir önceki yıla göre daralma yüzde 7,5, madencilikte yüzde 7,2 ve enerjide yüzde 1,7 oldu.

Cumhurbaşkanlığı 2019 Yılı Programı'na göre, 2018 yılında inşaat sektöründe ciddi bir daralma başladı. Yapı inşaat izinleri, 2018 yılı Ocak-Haziran döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 41,8 oranında azaldı.

TÜİK verilerine göre, gayri safi yurtiçi hasıla 2015 yılında yüzde 6,1, 2016 yılında yüzde 3,2 ve 2017 yılında yüzde 7,4 büyümüştü. 2018 yılında büyüme oranı yüzde 2,6'ya düştü ve 2018 yılının son çeyreğinde, bir önceki yıla göre, yüzde 3,0 oranında bir küçülme yaşandı. Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) Nisan 2019 tarihli Dünyanın Ekonomik Görünümü raporuna (World Economic Outlook, s.46) göre, Türkiye'nin gayri safi yurtiçi hasılasının 2019 yılında yüzde 2,5 oranında azalması beklenmektedir.

Cumhurbaşkanlığı raporuna göre, aldığı tüketici kredisi taksitlerini ödemeyen kişi sayısı 2017 yılında 750 bin kişi iken, bu sayı 2018 yılında 903 bin kişiye yükseldi. Tüketici kredisi veya bireysel kredi kartı alıp borcunu ödemeyen toplam kişi sayısı 2017 yılında 1,3 milyon kişi iken, 2018 yılında 1,4 milyon kişi oldu.

Cumhurbaşkanlığı raporuna göre, tüketici kredileri faiz oranı 2002 yılında yüzde 54,7 iken 2010 yılında yüzde 12,5'e inmişti. 29 Mart 2019 tarihinde bu oran yüzde 22,4 oldu.

Türkiye yurtdışından borçlanırken, kredi verenlerin kullandığı bir gösterge, kredi risk takas primidir (CDS). Bu değişken ne kadar yükselirse, alınan kredilerin faiz oranı o derece

artar. Bu gösterge 2018 yılı Ocak ayında 162 iken 4 Nisan 2019 tarihinde 393'e yükselmişti.

Hazine ve Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü verilerine göre, merkezî yönetim bütçe açığı 2018 yılının ilk üç ayında 20 milyar 423 milyon TL iken, 2019 yılının ilk üç ayında yüzde 77,1'lik bir artışla 36 milyar 160 milyon TL'ye yükseldi.

Cumhurbaşkanlığı 2019 Yılı Programı'na göre, mahalli idarelerin (belediyeler ve il özel idareleri) bütçe açıkları 2016 yılında 10,4 milyar TL iken 2017 yılında 16,0 milyar TL'ye ve 2018 yılında da 22,0 milyar TL'ye yükseldi.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, enflasyon oranları da yükseldi.

2015 yılı Eylül ayında, bir önceki yılın aynı aya göre tüketici fiyatları endeksi (TÜFE) yüzde 7,95 oranında artmıştı. TÜFE'nin 2019 yılı Mart ayı sonunda yıllık artış oranı yüzde 19,71 oldu.

2015 yılı Eylül ayında, bir önceki yılın aynı aya göre yurt içi üretici fiyatları endeksi (ÜFE) yüzde 6,92 oranında artmıştı. ÜFE'nin 2019 yılı Mart ayı sonunda yıllık artış oranı yüzde 29,64 oldu.

TÜİK verilerine göre, 2015 Eylül'ünde işsizlerin sayısı 3,1 milyon, işsizlerin işgücüne oranı yüzde 10,3 idi. İşsizlerin sayısı 2018 yılı Ekim ayında 3,8 milyona (% 11,6), 2018 yılı Kasım ayında 4,0 milyona (% 12,3) ve 2018 yılı Aralık ayında 4,3 milyona (%13,5) çıktı. 2019 yılı Ocak ayında ise işsizlerin sayısı 4,7 milyon ve işsizlerin oranı yüzde 14,7 oldu. İşsiz sayısı, 2018 yılı Ocak ayından 2019 yılı Ocak ayına kadar yüzde 37 oranında (Toplam 1 milyon 259 bin) arttı.

Resmî kaynaklarda görülen bu veriler, gerçek hayatta da kendini hissettiriyor.

Birçok kentte ana caddelerde eskiden ancak büyük hava paraları ödenerek kiralanabilen dükkânlar aylardır boş duruyor. Esnaf dükkânını kapatıyor; dükkânlar sık sık el değiştiriyor. İşverenden ücret veya kıdem tazminatı alacaklarını alamayan işçiler eylem yapıyor. Kapanan fabrikaların önünde direniş çadırları

kuruluyor. Sendikalaşmak isteyen işçiler işten çıkarılıyor. Hayat gün geçtikçe daha da pahalı hale geliyor. Kredi kartı ve tüketici kredisi borcunu ödeyemeyen insanların evlerine haciz gidiyor. Kredi kartı ve tüketici kredisi borcunu ödeyebilmek için kıdem tazminatını alarak işten ayrılmak isteyen işçi sayısı çok arttı. İnsanlar, bir dönem büyük hevesle aldıkları arabalarının giderlerini karşılayamıyor; arabalarını kullanamıyor. İflas eden tavuk çiftliklerinde yüzbinlerce civciv ölüme terk ediliyor. Tarım ülkesi Türkiye, soğanını ve patatesini bile ithal ediyor. Bir dönem Türkiye'den İran, Irak, Suriye'ye koyun kaçırılırdı; günümüzde birçok ülkeden canlı hayvan veya et ithal ediliyor. Hayat, insanlarımızı konkordato sözcüğünü öğretti. Türkiye'nin bazı alanlarda ünlü şirketleri, konkordato için başvuruyor.

Özetle; Türkiye ekonomisi, resmî kurum ve kuruluşların verilerine göre, ciddi bir ekonomik kriz yaşamaktadır. Bu kriz, yakın zamanlarda gerçekleşmiş olan 1991, 1994, 1998-2002 ve 2008 ekonomik krizlerinden de daha şiddetli olacağına benzemektedir.

Ekonomik krizin nedenleri

Bir ülkede ekonomik durumun göstergelerinden biri, gayri safi yurtiçi hasıladır (GSYH). Genel olarak "*millî gelir*" dendiğinde anlaşılacak, gayri safi yurtiçi hasıladır. Gayri safi yurtiçi hasıla, bir ülkede bir yıl içinde üretilen tüm mallar ve sunulan tüm hizmetlerdeki katma değer toplamıdır. Bu kavramın içeriğine ilişkin birçok tartışma olmakla birlikte, yine de (dikkatli olmak koşuluyla) kullanılması gereken bir deyişlendirdir. Örneğin, bir kadın evinde yemek pişirir ve temizlik yaparsa, gayri safi yurtiçi hasılda hesaba katılmaz. Ancak bu kadın bir başkasının evinde ücret karşılığında yemek pişirir ve temizlik yaparsa, geliri gayri safi yurtiçi hasılaya eklenir.

Gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYH) düzeyi, yıllar içinde gelişmesi ve kişi başına GSYH, ekonomik duruma ilişkin bazı bilgiler verir.

GSYH artıyorsa, işlerin genellikle iyi gittiğinden söz edilebilir. GSYH düşüyorsa, ekonomide ciddi sıkıntılar var, demektir; ekonomi

küçülmektedir. Ayrıca bir taraftan da nüfus arttığı için, kişi başına GSYH rakamları daha hızla küçülür.

Türkiye’de ekonomik krizlerin ağırlıklı olarak iki nedeni vardır: Cari açık ve merkezî yönetim bütçesi açıkları.

Hiçbir ülke diğer ülkelerle ekonomik ilişkiye girmeden yaşayamaz. Binlerce yıl önceden beri, ülkeler arasında ticaret, göç, yatırım, vb. ilişkiler vardır. Geçmişte bu ilişkilerde değişim aracı olarak altın ve gümüş para kullanılırdı. Ancak özellikle ticaret hacmindeki gelişme nedeniyle, özel bankalar, altın karşılığı olan kâğıt paralar (banknot) çıkarttı. Banknota güvenmeyen, banknotu bankaya getirdiğinde karşılığında belirli miktarda altın alabiliyordu. Bir süre sonra da kâğıt para çıkartma yetkisi, yine altın karşılığı olacak biçimde, merkez bankaları tarafından üstlenildi (“altın standardı”). Ancak, merkez bankalarının elindeki altın rezervi de banknot ihtiyacına yetmeyince, “kısmi altın standardı” gündeme geldi. Merkez bankaları ellerindeki altın miktarının birkaç katı banknot çıkartmaya başladı. Bu sistemde de banknot karşılığında altın ödeme taahhüdü sürüyordu. Günümüzde ise Merkez Bankaları, elindeki altın rezervini dikkate almadan, belirli gelişmelere bağlı olarak para basar ve dolaşıma sokar (“emisyon”).

İkinci Dünya Savaşı sona ermek üzereyken, 1944 yılında ABD’de Bretton Woods kentinde yapılan toplantıda, savaş sonrası dönemde ticaretin ve yatırımların artırılmasını sağlamak amacıyla, ABD bir taahhütte bulundu. ABD Dolarının bu amaçla kullanılması durumunda, ABD, getirilen her 35 Dolar karşılığında 1 ons (31 gram) altın verme sözünü verdi ve bu taahhüdünü 1971 yılı Ağustos ayına kadar tuttu. Bu süreçte, ABD Doları, uluslararası değişimde ve rezerv parası olarak kullanıldı. ABD’nin altın rezervleri üzerindeki baskının artması üzerine, ABD, 1971 yılı Ağustos ayında bu taahhüdünden vazgeçti. Ancak ABD’nin ekonomik ve askeri gücü, altın karşılığı olmayan Doların aynı amaçla kullanılmasına devam edilmesini sağladı. Günümüzde, birçok ülkenin döviz kazancı ve harcamasında ve döviz rezervinde kullanılan araç, ABD Dolarıdır.

Eğer bir ülkenin döviz harcaması, döviz kazancının üstünde ise, ortaya “cari açık” veya “cari işlemler açığı” çıkar. Eğer bir ülkenin döviz kazancı, döviz harcamalarının üstündeyse, “cari fazla” veya “cari işlemler fazlası” söz konusudur.

Türkiye ekonomisinin krizlerinde öncelikli neden, cari açıklardır.

Türkiye ekonomisindeki krizlerin ikinci nedeni, devlet harcamalarının devlet gelirlerini aşması, özellikle de merkezî yönetim bütçe açıklarıdır.

Günümüzde yaşanan ve giderek daha da derinleşecek olan ekonomik krizde hem cari açık hem de bütçe açıkları önemlidir.

Günümüzdeki krizi geçmiş krizlerden ayıran etmenler

Günümüzde Türkiye’de yaşanmakta olan ekonomik krizi, Türkiye’deki 1927, 1929-1932, 1958-1961, 1969-1970, 1978-1983, 1988-1989, 1991, 1994 ve 1998-2002 ekonomik krizlerinden ayıran üç temel neden vardır.

Kapitalizmin tarihinin üçüncü küresel krizi: Kapitalizmin yaklaşık 500 yıllık tarihinin birinci küresel krizi 1873-1896 döneminde, ikinci küresel krizi 1929-1934 yıllarında yaşandı. 2008 yılından beri de kapitalizmin üçüncü küresel krizi gündemde.

Türkiye’deki 1991, 1994 ve 1998-2002 ekonomik krizleri döneminde, gelişmiş Batı ülkelerinde ekonomik kriz yoktu. 2000’li yılların başlarında gelişmiş Batı ülkelerinde faizler düşüktü ve bazen negatifti. Ulusötesi sermaye, hızla borçlanmakta olan azgelişmiş ülkelerdeki göreceli yüksek faizden yararlanmak için bu ülkelere gidiyordu. Son yıllarda bu eğilim tersine döndü. Azgelişmiş ülke ekonomilerinin büyük sorunlar yaşaması ve çok-kutuplaşmış dünyada siyasi gerginliklerin artması nedeniyle, ulusötesi sermayenin güvenilir liman olarak kabul ettiği gelişmiş Batı ülkelerine yönelme eğilimi arttı. Özellikle ABD de ulusötesi şirketlerin yatırımlarını kendi ülkesine geri çekebilmek amacıyla önemli önlemler aldı. Bu süreçte uluslararası piyasalarda borçlanma faizleri de yükseldi.

Dünya Bankası'nın 8 Ocak 2019 tarihinde yayımladığı *Küresel Ekonomik Beklentiler* raporunun kapağında "Kararan Gökyüzleri" yazmaktadır (Global Economic Prospects, Darkening Skies). Dünya Bankası, ekonomide kara bulutların dolaştığını rapor kapağında bile belirtmektedir.

Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) Ocak 2019 tarihli *Dünya Ekonomik Görünümü* raporunun başlığı da "Zayıflayan Bir Küresel Genişleme" idi (World Economic Outlook, A Weakening Global Expansion). Bu raporun ilk sayfasında, "Türkiye'deki daralmanın şimdi, önceden beklenenden daha derin olacağı tahmin edilmektedir." yazmaktadır.

Uluslararası Para Fonu'nun Nisan 2019 tarihli kapsamlı *Dünya Ekonomik Görünümü* raporunun kapak sayfasında "Büyümede Yavaşlama, İstikrarsız Canlanma" ifadeleri yer almaktadır (World Economic Outlook, Growth Slowdown, Precarious Recovery). Raporda, dünya ekonomisindeki büyümede yaşanan yavaşlamanın nedenlerinin birincisi olarak ABD-Çin ticaretindeki sorunlardan sonra, ikincisi olarak, "Arjantin ve Türkiye'de makroekonomik gerginlik" (s.xiii) ifadesi yer almaktadır.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında ABD'nin dünyada tek hâkim olduğu, "tek-kutuplu" bir dünyanın kurulduğu sanılmıştı. Günümüzün çok-kutuplu dünyasında ekonomik, siyasi ve hatta askerî gerginlikler, sorunların çözümünü zorlaştırmaktadır. Özellikle ABD ile Çin arasındaki ticaret savaşları önemlidir. Çin'in ABD'yi çevrelemek amacıyla geliştirdiği Tek Kuşak Tek Yol projesi de Batı ülkelerinin politikalarını etkilemektedir. Gelişmiş Batı ülkeleri, sürmekte olan küresel krizin yükünün mümkün olduğunca büyük bölümünü az gelişmiş ülkelere yıkmaya çabası içindedir.

Borçlanma, israf, betonlaşma, tekelleşme, ekonomide yabancı hâkimiyeti, özelleştirmeler: Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 16 yılı aşkın yönetimi döneminde Türkiye'de devletin, özel sektörün ve hane halklarının borçları arttı.

Bu dönemde ülke kaynakları üretken yatırımlara (fabrikalara ve tarıma) yönelemedi; gereksiz ve lüks binalara, yollara, köprülere, geçitlere yatırıldı. Devlette memur istihdamı artırıldı. Ekonomide tekelleşme yaşandı. Yabancıların ekonomideki etkisi arttırıldı.

Özelleştirmeler nedeniyle devletin ekonomiye müdahale araçları zayıflatıldı. 1980'li yıllardan beri süregelen ve son yıllarda olağanüstü düzeyde hızlandırılan özelleştirmeler, özellikle kırsal kesimde yoksullaşmaya ve mülksüzleşmeye yol açtı; Türkiye'nin temel tarım ürünlerinde dışa bağımlılığın nedeni oldu. 1980'li yıllardan itibaren Et ve Balık Kurumu, Yem Fabrikaları, TZDK, Gübre Sanayi, Tekel, Şeker Fabrikaları gibi kurumların özelleştirilmesi, tarım ürünleri ithalatını arttırdı ve bu da cari açığın daha da büyümesine yol açtı. Tarımsal üretimde ciddi gerilemeler yaşandı. Sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi ise Sosyal Güvenlik Kurumu'nun açıklarını arttırdı ve sağladığı hizmetlerde gerilemelere neden oldu. Diğer kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi ise önce devlete bir gelir sağladıysa da, daha sonraki yıllarda kamu giderlerinin artmasına yol açtı.

Türkiye'de tekeli sermayenin AKP iktidarları döneminde perakende ticarete yaygın bir biçimde girmesi, esnaf-sanatkarın tasfiyesine neden oldu.

Halkımız, kapitalizmin gösterişçi tüketiminin etkisiyle, gelecekte elde etmeyi umduğu gelirleri önceden harcadı ve birçok kaynağı israf etti. Televizyon dizilerinin de etkisiyle, kapitalizmin gösterişçi tüketimi ve israfı, Anadolu'nun geleneksel sade yaşantısının ve tutumluluğunun yerini aldı.

ABD ile çıkar çatışması ve mücadele: Türkiye'de günümüzde yaşanan ve giderek daha da derinleşen ekonomik krizin ayırt edici özelliklerinden biri de, Türkiye'nin ekonomik açıdan dışa bağımlılığının iyice arttığı koşullarda, ABD ile yaşadığı uzlaşmaz çelişki ve çatışmadır. Türkiye, 1946 yılından itibaren dâhil olduğu Atlantik Bloku'ndan ayrılma sürecini yaşamaktadır.

Bu sürecin göstergelerinden biri, Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine yaptığı başarılı

askerî operasyonlarla ABD ve İsrail'in bölgeye yönelik politikalarına engel olmasıdır. ABD'nin bölücü terör örgütünün Irak ve Suriye'deki uzantılarına sağladığı askerî eğitim ve çok büyük miktarlardaki silah ve cephane de Türkiye'nin güvenliği açısından büyük sakıncalar yaratmaktadır. Rusya'dan S-400 füzelerinin alınması ve ABD'nin, Türkiye'nin de bazı parçalarını ürettiği F-35 savaş uçakları konusundaki tehditleri, gerginliğin daha da artacağını göstermektedir. 2019 Ocak'ında Venezuela'ya yönelik ABD müdahalesi konusunda dünyada yaşanan saflaşmada Türkiye'nin ABD karşıtları arasında kararlı bir biçimde yer alması da, Atlantik sisteminden kopuşun önemli aşamalarından biridir. Türkiye'nin İran'a yönelik ABD ambargosuna uymaması nedeniyle 2 Mayıs 2019 tarihinden itibaren yaptırımla karşılaşması da önemli bir sorun kaynağıdır.

ABD, 1974 yılında Türkiye'de haşhaş ekimine yeniden izin verilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kıbrıs'a çıkması sonrasında Türkiye'ye ambargo uygulamaya başlamıştı. Türkiye'nin bu adıma, Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulması ve 1975 Temmuz'unda Türkiye'deki ABD üslerine el konulmasıyla yanıt vermesi üzerine, hem bu ekonomik baskılar artırıldı hem de Türkiye'de ilan edilmiş bir iç savaş çıkartıldı.

Son on yıllarda ABD'nin, Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında ve yeniden çok kutuplu hale gelmiş dünyada Türkiye'ye yüklemek istediği rol, Türkiye'nin devlet yapısının bütünlüğüyle temelden çelişmektedir. Bu çelişkide Türkiye'nin devlet geleneği ve varlığını koruma güdüsü ağır basınca, ABD ile Türkiye arasındaki çelişkiler uzlaşmaz bir nitelik kazandı.

ABD'nin, bölücü terör örgütü ve Fethullahçı casusluk ve terör örgütü aracılığıyla Türkiye'de karışıklık ve iç savaş çıkartarak Türkiye'yi bölme ve yönetme girişimleri başarısızlıkla sonuçlanınca, iktisadi yaptırımlar gündeme geldi. Bu tavrın en açık örneği, ABD Devlet Başkanı Trump'ın 14 Ocak 2019 tarihindeki tivitidir. Trump, "Kürtleri vurursa Türkiye'yi ekonomik açıdan mahvederiz," dedi.

Türkiye'de günümüzde yaşanan ekonomik krizi geçmiştekilerden ayıran temel noktalar bunlardır.

Ekonomideki başarılar

2002 yılı sonunda iktidar değiştiğinde uygulanan ekonomi politikasıyla, insanların ve özellikle işçilerin hayat standartlarında önemli iyileştirmeler gerçekleştirildi.

Millî gelir arttı. Gayri safi yurtiçi hasıla 2003-2018 döneminde yılda ortalama yüzde 5,5 oranında büyüdü. Büyümeye en büyük katkıyı inşaat sektörü yaptı. 2003-2018 döneminde inşaat sektörünün yıllık büyüme hızı yüzde 9,0 olarak gerçekleşti.

Enflasyon kontrol altına alındı. TÜFE 2002 yılında yüzde 29,70 oranında artmıştı. Bu oran 2012 yılında yüzde 6,16'ya kadar indirildi.

Faiz oranları düşürüldü.

Türk Lirası'nın yabancı paralar karşısındaki değeri artırıldı. 1 ABD Doları 2002 yılında 1,51 TL iken, 2008 yılında 1,29 TL'ye geriledi.

TL'nin değeri ile enflasyon ve faiz oranları arasında birbirini destekleyen bir denge kuruldu. Türk Lirası'nın değeri yükseldikçe, ithalat hızla arttı ve ülkede fiyat artışlarının kontrol altına alınmasını sağladı; enflasyon düşürüldü. Enflasyon düşürülünce, faiz oranları düştü. Faiz oranları düşünce, (a) devlet bütçesinde faizlerin büyük yükü iyice azaltıldı, (b) insanlar uzun vadeli borçlanmayı göze alarak inşaat sektöründeki konut talebini yükseltti, (c) tüketici kredisi ve kredi kartı kullanımı yaygınlaştı, (ç) tüketim talebinin artmasıyla birlikte ekonomide bir canlanma sağlandı.

Bu süreçte kritik olan, Türk Lirası'nın değerinin yüksek tutulabilmesiydi.

Türk Lirası'nın değerinin yüksek tutulabilmesi, Türkiye'nin giderek artan döviz ihtiyacının karşılanabilmesine bağlıydı.

Döviz ihtiyacının karşılanması da ağırlıklı olarak borçlanmayla sağlandı. Devlet ve özellikle özel sektör, yurtdışından büyük miktarlarda borç aldı ve yüksek değerli TL, düşük

oranlı enflasyon ve düşük oranlı faiz çarkı yıllarca başarıyla sürdürülebildi.

Aşırı değerli Türk Lirası

2002 yılında 1 ABD Doları 1,51 Liraydı. Normal uygulama, Dolar fiyatının ülke içindeki enflasyon oranında artırılmasıdır. Ülke ekonomisinin rekabet gücü ancak bu şekilde korunabilir.

Türkiye’de bunun tam tersi yapıldı. Türk Lirasının değeri, yüksek getiri beklentisiyle Türkiye’ye gelen sıcak para aracılığıyla yükseltildi. Türkiye’ye döviz akışının göstergelerinden biri, Merkez Bankası döviz rezervlerindeki artıştır. Merkez Bankası’nın brüt rezervi 2003 yılında 33,6 milyar Dolarken, 2007 yılında 71,3 milyar Dolara yükseldi.

2002 yılında TÜFE yüzde 29,7 oldu, ancak 2003 yılında Dolar kuru enflasyon oranında artırılarak 1.51’den 1.96’ya çıkarılmak yerine, 1,49’a indirildi.

Normal uygulama olsaydı, 2004 yılında Dolar kuru enflasyon oranında artırılarak 2,32 Lira olacağına, 1,42 Liraya düşürüldü.

Kur enflasyon oranında artırılsaydı, 2005 yılındaki Dolar kurunun 2,54 Lira olması gerekirdi; ancak 1,34 Lira oldu.

Daha sonraki yıllarda da, enflasyon tek haneli rakamlarla devam ederken ve Dolar kurunun daha da yukarıya gitmiş olması gerekirken, 2008 yılında 1 ABD Doları 1,29 Liraya düşmüştü.

Bu süreçte ithalat 45,7 milyar Dolardan 2008 yılında 188,8 milyar Dolara yükseldi. İthalatın GSYH içindeki payı da 2011 yılında yüzde 27,1 düzeyine çıktı. Böylece, aşırı değerli Türk Lirası politikasıyla ucuz ithalat artırıldı, ucuz ithalat yoluyla fiyat artışları tek haneli rakamlara indirilebildi.

1 Doların 1,29 Türk Lirası olduğu günlerde, yaygın ve yanlış bir anlayışa göre, “güçlü para, güçlü ekonominin göstergesidir; Türkiye’de işler iyi gidiyor, ekonominin durumu çok iyi, inşallah yakında 1 Dolar 1 Lira olacak” idi. Hâlbuki bu süreçte ülkedeki enflasyon nedeniyle maliyetleri artan ve ucuzlayan döviz

Yıl	TL/Dolar	TÜFE (%) (Aralık Sonu 12 Aylık)	İthalat (f.o.b.) Milyar Dolar	GSYH Milyar Dolar	İthalatın GSYH İçinde Oranı (%)
2002	1,51	29,70	45,7	236	19,4
2003	1,49	18,40	63,3	314	20,2
2004	1,42	9,40	87,8	403	21,8
2005	1,34	7,72	107,6	500	21,5
2006	1,43	9,65	130,7	548	23,9
2007	1,30	8,39	156,9	677	23,2
2008	1,29	10,06	188,8	777	24,3
2009	1,55	6,53	132,9	647	20,5
2010	1,50	6,40	174,8	772	22,6
2011	1,67	10,45	225,3	832	27,1
2012	1,79	6,16	219,7	871	25,2
2013	1,90	7,40	226,6	950	23,9
2014	2,19	8,17	225,4	935	24,1
2015	2,72	8,81	196,7	862	22,8
2016	3,02	8,53	184,6	863	21,4
2017	3,65	11,92	208,5	851	24,5
2018		20,30	205,0	784	26,1
2018 Ocak	3,77				
2018 Mayıs	4,41				
2018 Temmuz	4,75				
2018 Ağustos	5,73				
2018 Eylül	6,37				
2018 Ekim	5,86				
2018 Aralık	5,31				

nedeniyle iç piyasalara akan ithal ürünlerle rekabet edemeyen yerli sanayi kuruluşları kapanıyordu.

Faizler düşürüldü

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından 5 Nisan 2019 tarihinde yayımlanan Türkiye Ekonomisinde Haftalık Gelişmeler ve Genel Görünüm raporuna göre, enflasyonun düşürülmesiyle, bankalarca verilen kredilere uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranları da düşürüldü.

Faizlerin düşürülmesi iç talebi borçlanmaya dayalı olarak artırdı. İnsanlar, düşük faizlerle borçlanarak gelecekte elde edeceklerini umdukları gelirleri önceden harcadılar, büyük bir borç yükü altına girdilerse de, yaşam standartlarını yükselttiler.

Bankaların verdiği ihtiyaç kredilerinin yıllık faizi 2002 yılında yüzde 58,3 idi. Bu oran, 2010 yılına kadar kademe kademe indirildi ve 2010 yılında yüzde 13,5 oldu.

Bankaların verdiği taşıt kredilerinin yıllık faizi 2002 yılında yüzde 47,3 idi. Bu oran 2010 yılında yüzde 11,8 ve 2013 yılında da yüzde 10,7 oldu.

Bankaların verdiği *konut kredilerinin* yıllık faizi 2002 yılında yüzde 48,3 idi. Bu oran 2013 yılında yüzde 9,7'ye kadar indirilmişti.

Bankaların verdiği *tüketici kredilerinin* yıllık ortalama faizi 2002 yılında yüzde 54,7 idi. 2010 yılında yüzde 12,5'e ve 2013 yılında yüzde 11,8'e kadar düşürüldü.

Bankaların verdiği *ticari kredilerin* faizi ise 2013 yılında yüzde 8,7 düzeyindeydi.

Faizlerin düşürülmesi, ekonominin canlandırılmasına önemli katkılarda bulundu.

Kredi kartı kullanımı ve tüketici kredisi hızla arttı

Enflasyon ve faiz oranlarının düşürülmesi, bankaların konut, araba ve diğer ihtiyaçlar için verdiği tüketici kredilerinin faizinin indirilebilmesini de sağladı. Böylece, insanlar düşük faizlerle borçlanabilmeyi göze aldı, konut, otomotiv ve dayanıklı tüketim malları için büyük bir ek talep yaratıldı. Halk da bu ürünlere erişebildiği için mutlu oldu ve AKP'yi destekledi.

Yıl	Tüketici Kredisi Toplam Bakiyesi (Milyar TL)	Bireysel Kredi Kartı Toplam Bakiyesi (Milyar TL)	Kredi Kartı Kullanımı (Milyar TL)
2002	2,2		25,7
2003	5,8		40,3
2004	12,7	13,7	65,7
2005	29,6	17,2	86,5
2006	47,5	21,5	109,2
2007	67,6	26,3	142,8
2008	83,1	33,4	186,5
2009	93,3	36,5	204,7
2010	129,0	43,6	236,5
2011	168,4	55,0	294,1
2012	194,0	70,4	365,1
2013	248,0	82,4	427,7
2014	281,1	72,5	480,3
2015	306,1	78,9	548,8
2016	337,8	82,1	602,4
2017	397,4	89,2	676,5
2018	399,7	102,4	794,3

Düşük oranlı faiz sayesinde konut, araç, dayanıklı tüketim malları piyasası canlandırıldı

Bu saadet zincirinin gerçekleştirilmesinin ve sürdürülebilmesinin önkoşulu, enflasyonun ve faizlerin düşürülmesini sağlayan, aşırı değerli Türk Lirası politikasıydı. Enflasyon, Türkiye'de üretici güçlerin ve emek üretkenliğinin geliştirilmesi, yeni yatırımların yapılması, üretimin artırılması gibi doğru yol ve yöntemlerle değil, aşırı değerli Türk Lirası ve düşük faiz oranı politikasıyla düşürüldü. Aşırı değerli Türk Lirasıyla Türkiye'nin güçlü bir sanayi oluşturmasını sağlayacak en ileri teknoloji makine ve teçhizat değil, ağırlıklı olarak tüketim malları veya ara mallar ithal edildi. Bu süreçte insanların yaşam standartları belirgin biçimde yükseltildi.

TÜİK verilerine göre, 2006 yılında evlerin yüzde 19,6'sında bilgisayar vardı. Bu oran 2015 yılında yüzde 50,3'e yükseldi. Bulaşık makinesi 2006 yılında evlerin yalnızca yüzde 26,2'sinde varken, 2015 yılında bu oran yüzde 62,6 idi. Otomobil sahipliği de 2006 yılında yüzde 28,8'den 2015 yılında yüzde 42,3'e yükseldi.

İş Bankası'nın bir araştırmasına göre, 2010-2015 döneminde Türkiye'de 11,3 milyon buzdolabı, 10,8 milyon çamaşır makinesi, 8,7 milyon bulaşık makinesi satıldı.¹ Milyonlarca insan bu dayanıklı tüketim mallarını yeniledi.

Kredi kartları ve tüketici kredisi kullanılarak, mutfaklar, mobilyalar ve daha birçok ev eşyası da, doğal ömrünü tüketmeden, atılmaya başlandı. Kapitalizmin gösterişçi tüketimi ve israfı, Anadolu'nun geleneksel sade yaşamının yerini aldı. Kapitalist sistem, insanları borçlandırarak belirli ölçülerde pasifleştirdi; bencillik ve bireycilik yaygınlaştı.

TÜİK verilerine göre, 2002 yılında Türkiye'de trafikte 4,6 milyon otomobil ve 0,9 milyon kamyonet vardı. Bu sayı 2018 yılında 12,3 milyon otomobil ve 3,7 milyon kamyonete yükseldi. İnsanlar, "ayaklarını yerden kesen" araçlara sahip oldu.

1 Öztürk, Ayşe Betül, *Beyaz Eşya Sektörü*, İş Bankası, 2016 Mart.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu verilerine göre, 2018 yılında 73,9 milyon cep telefonu aboneliği ve 79,5 milyon abonelik vardı. Yetişkinlerin yanı sıra yaşları biraz ilerleyen çocuklar bile internet bağlantılı akıllı telefon kullanmaya başladı.

Düşük konut kredisi faizi sayesinde inşaat sektörü canlandırıldı ve yüzbinlerce işçiye iş olanağı yaratılırken, insanlar “başlarını sokabilecekleri bir eve kavuştu.”

Yalnızca TOKİ, 1.1.2003-31.12.2010 döneminde 416 bin sosyal konut üretti. Bu dönemde 419 bin konut satışa sunuldu ve 382 bin konut satıldı. Üretilen 416 bin konutun 139 bini, alt gelir grubu ve yoksullara yönelikti; 195 bini, dar ve orta gelir grubuna yönelikti. Kentsel dönüşüm kapsamında 60 bin konut üretildi. 18 bin afet konutu yapıldı. Tarım köy uygulaması kapsamında da 4 bin konut ürettirildi.² 2013-2016 döneminde Türkiye’de 5,0 milyon konut satıldı. Bunların 2,3 milyonu yeni konuttu, 2,7 milyonu ikinci el satışı.

Enflasyon düşürüldü, devlet bütçesinde faiz giderleri azaltıldı

Faizlerin düşürülmesinin ikinci etkisi, devletin harcamaları üzerinde oldu.

2002 yılında devletin toplam harcamaları içinde iç ve dış borç faizlerinin payı yüzde 36,6 idi. Ancak 53,5 milyar Liralık faiz giderlerinin 61,6 milyar Liralık toplam vergi gelirleri içindeki payı yüzde 86,8 olmuştu.

Hükümetler, faizleri düşürmede başarılı oldu.

Aşırı değerli Lira ile yapılan büyük miktarda ucuz ithalatla enflasyon oranı ve faiz oranı ve giderleri hızla azaldı. 2001 yılında yüzde 68,5 ve 2002 yılında yüzde 29,7 oranlarında artan TÜFE, 2003’te yüzde 18,4’e, 2004’te yüzde 9,4’e ve 2005’te yüzde 7,72’ye düşürüldü.

Enflasyondaki bu büyük düşüş faizlere de yansdı. Devletin toplam harcamaları içinde iç ve dış borç faiz ödemelerinin payı 2002 yılında

yüzde 36,6 iken, 2011 yılında bu oran yüzde 9,1’e, 2017 yılında yüzde 5,6’ya geriledi.

Faiz giderlerinin toplam vergi gelirlerine oranı ise 2002 yılında yüzde 86,8 iken, 2011 yılında yüzde 16,8’e ve 2017 yılında yüzde 11,0’e düştü.

Hükümetler, faiz giderlerinin ciddi biçimde azalmasının yarattığı ek kaynağı, bazı başka işlerin yanı sıra, kamu kesiminde memur sayısını artırmada ve halkı memnun edecek sosyal yardımlarda kullandı. Memur sayısı artırıldı. Devlet, birçok alanda yoksullara sosyal yardımda bulunma ve böylece onların siyasi desteğini kazanma olanağına kavuştu.

Özelleştirmelerle yeni kaynak sağlandı

Hükümetler, devlet harcamalarının finansmanında özelleştirme gelirlerini de önemli bir kaynak olarak kullandılar.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı’nın verilerine göre, 2003 yılının sonuna kadar yapılan özelleştirmelerden elde edilen gelir 8,2 milyar Dolar’dı.

Özelleştirmelerden yalnızca 2005 yılında 8,2 milyar Dolar ve 2006 yılında 8,1 milyar Dolar gelir elde edildi. 2013 yılında sağlanan özelleştirme gelirleri toplamı ise 12,5 milyar Dolar oldu.

2014 yılından sonra satılacak kamu kurum ve kuruluşu iyice azaldığı için, devlet bütçesine özelleştirmelerin katkısı azaldı.

Özelleştirme gelirleri 2015 yılında 2,0 milyar Dolar, 2016 yılında 1,3 milyar Dolar, 2017 yılında 0,8 milyar Dolar ve 2018 yılında 1,4 milyar Dolar oldu.

Özelleştirme yalnızca kamu kurum ve kuruluşlarının satılması değildir. Taşeronluk ve fason üretim de özelleştirmenin bir biçimidir. Kamu kurum ve kuruluşlarının kâr amaçlı faaliyet göstermesi (“ticarileşme”) de bir tür özelleştirmedir. Devletin ekonomiye düzenleyici olarak müdahalesinin sona erdirilmesi de (“deregülasyon”) özelleştirmedir.

2 TOKİ, *Geleceğin Türkiye’sini İnşa Ediyoruz*, Ankara, 2011.

Yabancı sermaye büyük gelir elde etti

Hükümetler, enflasyonu düşük tutabilmek ve ihtiyaç duyduğu ithalatı sürdürebilmek için gerekli olan döviz, yüksek kâr sağlanan sıcak parayla, borçlanmayla, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla ve yabancılara satılan kamu varlıkları ve diğer gayrimenkulle sağladı.

Emperyalist güçlerin, Türkiye'ye daha çok mal satabilmek için dayattığı aşırı değerli Türk Lirası politikası, halkın yaşam standardını (borca dayalı olarak) yükseltirken, yabancı şirketlerin Türkiye'deki pazarını genişletti ve ayrıca yabancı para sahiplerine de çok büyük paralar kazandırdı. "Sıcak para" Türkiye'ye çekildi ve bu yolla önemli miktarda döviz girişiyle Doların Türk Lirası karşılığı daha da düşürüldü. Türk Lirasının sürekli değer kazandığı koşullarda, "sıcak para" büyük kazanç sağladı.

2002 yılında 1 ABD Doları 1,5 liraydı. 2008 yılında ise 1 ABD Doları 1,3 lira düzeyine gerilemişti. Hâlbuki Türkiye'de TÜFE 2002 yılından sonra, 2004 yılında tek haneli rakamlara inmiş olsa da, artmasını sürdürdü.

2002 yılı başında Türkiye'ye 1,000 ABD Doları getirip bozduran yabancı şirket 1,500 Lira aldı. Eğer bu parayı bankaya yatırırsa veya hazine bonosu aldıysa ve kendisine *sıfır reel faiz ödendiye*, diğer bir deyişle, yalnızca enflasyon oranında bir faiz verildiyse bile çok iyi para kazandı.

2002 yılı başında 1,500 Lira olan parası, yalnızca enflasyon oranında artırılarak 2002 yılı sonunda 1,945 Lira, 2003 yılı sonunda 2,303 Lira, 2004 yılı sonunda 2,519 Lira, 2005 yılı sonunda 2,715 Lira, 2006 yılı sonunda 2,776 Lira, 2007 yılı sonunda 3,226 Lira ve 2008 yılı sonunda 3,551 Lira oldu. 2008 yılında 1 ABD Doları 1,3 Liraya eşitti. 2008 yılı sonunda bu kurdan ABD Dolarına geçtiğinde, eline geçen para 2,746 Dolar oldu. Türkiye'ye 2002 yılı başında gelip Türk Lirasına çevrilen 1,000 Dolar, sıfır reel faizle (yalnızca enflasyon oranında) artırıldığında, 2008 yılı sonunda 3,551 Lira veya 2,746 Dolara çıktı. Banka mevduat faizi veya hazine bonosunun getirisi enflasyon oranının üstünde olduğundan, Türkiye'ye

gelen sıcak paranın kazancı daha da büyük oldu.

Cari açığın azaltılması ve finansmanı

Günümüzde Türkiye'nin diğer ülkelerle Dolar ve Avro dışında kendi paralarını kullanarak ticaret yapması mümkün değildir.

TÜİK'in 2018 yılı verilerine göre, Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ülke Rusya Federasyonu'dur. Rusya'dan yapılan ithalat 22,0 milyar Dolardır. Rusya'ya yapılan ihracat ise yalnızca 3,4 milyar Dolar düzeyindeydi. 2018 yılında Çin'den 20,7 milyar Dolarlık ithalat yapıldı; Çin'e yapılan ihracat ise 2,9 milyar Dolardır. Rusya'dan ve Çin'den gelen turistler veya Rusya ve Çin'le döviz kazandırıcı diğer işlemler, aradaki açığı kapatmaya yetmemektedir. Rus ve Çin şirketlerinin Türkiye'de yaptıkları yatırım ve Rusya'nın ve Çin'in Türkiye'ye verdiği borç da bu açığı kapatamamaktadır. Bu durumda ortaya bir açık çıkmaktadır. Bu açığın finansmanı Dolar ve Avro ile yapılır.

2018 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı 168 milyar Dolarken, toplam ithalatı 223 milyar Dolardır. Diğer bir deyişle, Türkiye, 2018 yılında, ithalatı ile ihracatı arasındaki 55,1 milyar Dolarlık farkı başka kanallardan bulmak zorundaydı.

Türkiye ekonomisi bir bütün olarak düşünüldüğünde, Türkiye'nin harcadığı döviz, Türkiye'nin kazandığı dövizden fazladır; ortada bir "cari açık" bulunmaktadır.

Bu cari açık, yabancı şirketlerin doğrudan yatırımları, yabancılara verdiği borç, Merkez Bankası rezervleri veya bilinmeyen bazı kaynaklardan kapatılır. "Bilinmeyen bazı kaynaklar", cari işlemler dengesine ilişkin çizelgelerde "Net Hata ve Noksan" olarak gösterilmektedir. Kaynağı belli olmayan döviz girişi (net hata ve noksan) 2018 yılında rekor bir düzeye, 21,0 milyar Dolara yükseldi.

2002 yılından 2018 yılına kadar uygulanan aşırı değerli Türk Lirası politikası, Türkiye'nin cari açığının artmasına yol açtı. 2002 öncesinde ekonomik kriz yaşanan yıllarda, döviz fiyatındaki büyük artış nedeniyle ithalatta büyük

düşüş yaşanınca ve ihracat bir miktar artınca, cari fazla ortaya çıktı. Cumhuriyet tarihinin rekor cari açıkları, ucuz ithalatla enflasyonun ve faizlerin düşürülmeye çalışıldığı 2003-2018 yıllarında yaşandı.

Cari açığın en önemli nedeni, ihracatla ithalat arasındaki büyük farktır, dış ticaret açığıdır.

Türkiye'nin döviz ihtiyacı, çeşitli kanallardan azaltılmaya çalışılır.

Bir yol, Türkiye'ye gelen turist sayısının ve turistlerin Türkiye'deki harcamalarının artırılmasıdır.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nin raporuna göre, Türkiye'nin turizm geliri 2014 yılında 34,3 milyar Dolardı. Bu miktar 2016 yılında 22,1 milyar Dolara düştü. 2018 yılında ise 29,5 milyar Dolara çıktıysa da, 2014 yılındaki düzeyi yakalayamadı.

Türkiye'de yabancılara yapılan konut satışları da döviz kazandırdı. Yabancılara satılan konut sayısı 2017 yılında 22,234 iken, 2018 yılında 39,663 oldu. Ancak bu kaynak da Türkiye'nin döviz açığını kapatmaya yetmedi. Ayrıca, yurtdışına giden vatandaşlarımız da o ülkelerde döviz harcadı, konut satın aldı, yatırım yaptı.

Diğer yollar da yeterli dövizin teminini sağlayamayınca, Türkiye yurtdışına borçlandı. Özellikle özel sektörün yurtdışına olan borçlarında büyük bir artış yaşandı. Yurtdışından borçlanan işverenler, elde ettikleri dövizle Türkiye'ye mal getirdiler ve sattılar. Ancak hem özel sektörün hem de devletin dış borçları, uluslararası piyasalarda borçlanma faizinin yavaş yavaş yükseldiği koşullarda çok arttı. Ayrıca, Türkiye'nin gelişmiş Batı ülkeleriyle ilişkilerinde yaşanan sorunlar da bu borçlanmanın faizini daha da yukarılara çekti.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nin 5 Nisan 2019 tarihli raporuna göre, Türkiye'de kamu sektörünün toplam dış borcu, 2002 yılında 64,5 milyar Dolar iken, 2018 yılı sonunda 140,6 milyar Dolara yükseldi. Özel sektörün dış borcu ise 2002 yılında 43,1 milyar Dolar iken, 2018 yılı sonunda 298,4 milyar Dolar oldu. Merkez Bankası'nın 5,9 milyar

Dolarlık dış borcu da eklendiğinde, Türkiye'nin toplam dış borcu 2018 yılı sonunda 444,9 milyar Dolardı. Bu rakam, Türkiye'nin gayri safi yurtiçi hasılasının yüzde 56,7'sine ulaşmaktadır. Rapora göre, 2005 yılında Türkiye'nin toplam dış borcunun gayri safi yurtiçi hasılaya oranı yüzde 34,2 idi. Bu oranın yüzde 56,7'ye tırmanması, Türkiye açısından ciddi bir sorun kaynağıdır.

2002 ve öncesinde Türkiye'nin cari açığı genellikle 1-2 milyar Dolar civarındaydı. En yüksek cari açık ise 2000 yılında yaşandı ve 9,9 milyar Dolardı. *Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı*'nin 5 Nisan 2019 tarihli raporuna göre, 2002 yılından itibaren Türkiye'nin cari açık ve "net hata ve noksan" rakamları aşağıda sunulmaktadır:

Ülkenin döviz ihtiyacının veya cari açığın sürekli olarak yüksek düzeyde sürmesi, ya çeşitli yollardan döviz bulunmasını (cari açığın finansmanını) ya da Türk Lirasının değerinin ciddi biçimde düşürülerek, cari açığın kapatılmasını gerektirir. Cari açığın Türk Lirasının değerinin düşürülerek kapatılması durumunda, enflasyon olur. Enflasyon da faizlerin

Yıl	Cari Açık Milyar Dolar	Net Hata ve Noksan, Milyar Dolar
2002	-0,6	-0,8
2003	-7,6	+4,5
2004	-14,2	+0,8
2005	-21,0	+1,5
2006	-31,2	-0,9
2007	-36,9	-0,3
2008	-39,4	+2,0
2009	-11,4	+2,3
2010	-44,6	-0,5
2011	-74,4	+8,3
2012	-48,0	-1,8
2013	-63,6	+1,0
2014	-43,6	+0,5
2015	-32,1	+9,5
2016	-33,1	+11,1
2017	-47,4	+0,6
2018	-27,8	+21,0

yükselmesine yol açar. Faizlerin yükselmesi ise hem girişimcilerin bankalardan aldığı kredilerin maliyetini yükseltir hem kredi kartı ve tüketicisi kredisi kullanan kişileri olumsuz etkiler hem de devlet bütçesinden iç ve dış borç faiz ödemelerine ayrılan payı artırır. Cari açığın belirli kaynaklardan döviz temini yoluyla finansmanı ise, Türkiye'nin emperyalist güçlere olan bağımlılığını artırır.

2003 yılından itibaren hükümetlerin yaptığı, cari açığın kapatılması değil, giderek büyüyen cari açığın dış kaynaklardan finansmanı oldu. Türkiye'de özel sektörün ve kamu sektörünün dış kaynaklara bağımlılığı olağanüstü hızla arttı. Bu yolla döviz fiyatı ve böylece enflasyon ve faiz oranları düşük düzeyde tutuldu, hayat standardı kısa vadede yükselen halkın desteği sağlandı.

Devlet bütçesindeki açığın kapatılması için Türkiye'ye gelen ve Türk Lirasına çevrilerek Hazine borçlanma belgelerine yatırılan para da ülkeye döviz getirdi ve döviz fiyatının düşürülmesine veya düşük tutulmasına katkıda bulundu.

Ancak deniz 2018 yılında tükendi.

Aşağıda ele alınacak nedenlere bağlı olarak, 2003 yılından beri sürdürülegelen saadet zinciri, koptu. Kanser hastasının ağrıları, artık ağrı kesicilerle giderilemeyecek kadar arttı. Kanser tedavisinden başka çare kalmadı.

Türkiye ekonomisinin emperyalist güçlere bağımlılığı arttı

Türk Lirası aşırı değerli tutulduğunda ve hatta değeri her yıl daha da artırıldığında, enflasyon düşürüldü, ülke ithalat cennetine döndü, insanların hayat standardı (büyük borçlar sayesinde de olsa) yükseldi ve yabancı sermaye yüksek kârlar elde etti. Ancak bu yüzden ülkede çok sayıda işletme, düşük fiyatlı ithal ürünlerle rekabet edemediğinden veya Türk Lirası olarak aynı olsa da değerlenen Lira nedeniyle Dolar olarak artan fiyatları yüzünden ürünlerini yurtdışına satamadığından, büyük ekonomik sıkıntı yaşadı. Bir bölümü de iflas etti. Ayrıca, Türkiye'nin ulusötesi sermayeye ve emperyalist güçlere iktisadi bağımlılığı

her geçen gün daha da arttı. Artan ekonomik bağımlılık, siyasi bağımlılığı da getirdi. Türkiye, ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'nde rol almaya zorlandı.

Türkiye'de yabancı sermayeli şirketlerin sayısı 2002 yılında 5443 idi. Bu sayı 2011 yılında 29.244'e, 2018 yılında da 58.954'e çıktı. Yabancı şirketler, geçmişte yerli sermayeyle kurulmuş birçok şirketi satın aldı.

İstanbul Sanayi Odası'nın her yıl yayımladığı en büyük 500 sanayi şirketi içinde yabancı şirketlerin sayısı 2016 yılında 123 idi. Türkiye'nin en büyük beş sanayi şirketinin birincisi (TÜPRAŞ) Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş. idi. Daha sonraki dört şirket olan Ford Otomotiv San. A.Ş., Toyota Otomotiv Sanayi Türkiye A.Ş., TOFAŞ Türk Otomobil Fabrikaları A.Ş. ve Oyak-Renault Otomobil Fabrikaları A.Ş., yabancı sermayeli kuruluşlardı.

Cumhurbaşkanlığı 2019 Yılı Programı'na göre, yabancı bankaların bankacılık sistemi içindeki payı yüzde 27,9 idi. Sigorta şirketlerinin ödenmiş sermayesinin yüzde 70,4'ü yabancılara aitti. Sigortacılık sektöründe faaliyet gösteren 62 şirketten 40'ında yabancı ortaklıkların payı yüzde 50'nin üzerindedi. Diğer 4 şirkette daha yabancı sermaye payı vardı. Borsa İstanbul'da yabancı yatırımcıların payı yüzde 62,8'di.

Devlet bütçesindeki açıklar

Bu süreçte Türkiye'de gayri safi yurtiçi hasıla da arttı. Hele Dolar olarak ifade edildiğinde, sürekli değerlenen Türk Lirası nedeniyle, kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla verilerinde rekorlar kırıldı.

Devlet harcamalarında da büyük artış gerçekleşti. Bu artış için gerekli olan kaynak, özelleştirmeler, emisyon (para basımı) ve iç borçlanmayla sağlandı.

Devlet harcamalarındaki artışın bir nedeni, kamu kesimindeki istihdamın artırılmasıydı.

Hazine ve Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü verileri kullanılırsa, kamu kesiminde toplam istihdam 2002 yılında 2,6 milyon, 2007 yılı ortalarında 2,9 milyon ve

2018 yılı ortalarında 4,1 milyon oldu. *Bütçe ve Mali Kontrol Gn. Md.* verilerine göre, memur sayısı (belediyeler dâhil) 2002 yılında 1,9 milyondur. 2007 yılı ortalarında 2,1 milyona ve 2018 yılında 2,9 milyona çıktı. Sözleşmeli personel sayısı 2002 yılında 195 bindi. 2007 yılı ortalarında 166 bine ve 2018 yılında 293 bine yükseldi. İşçi sayısı 2002 yılında 450 bindi; 2007 yılında 527 bin oldu. Taşeron işçilerinin kadroya geçirilmesiyle, 2018 yılı ortalarında kamu kesiminde işçi sayısı 875 bine çıktı.

TÜİK verilerine göre de, 2018 yılı ortalarında kamu kesiminde 2,9 milyon memur, 293 bin sözleşmeli personel ve 875 bin işçi çalışıyordu.

Memur sayısındaki artış ve taşeron işçilerinin kadroya geçirilmesiyle, kamu kesiminde istihdamın toplam istihdam içindeki payı yeniden yükseldi.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın yıllık raporlarına göre, 2002-2017 dönemine memurların net gerçek gelirleri yüzde 53,3 oranında artarken, kamu sektörü işçilerinin aynı dönemde net gerçek gelir artışı yüzde 7,8 düzeyinde kaldı.

Kamu kesiminde memur sayısının ve memurların net gerçek gelirlerinin artışı, devletin giderlerini artırdı. Devletin personel giderleri (SGK devlet primi dâhil) 2006 yılında 42,9 milyar TL (toplam harcamaların yüzde 24,1'i) iken 2018 yılında 235,3 milyar TL'ye (toplam harcamaların yüzde 28,3'ü) yükseldi.

“Merkezi Yönetim Bütçesi”, (1) genel bütçe kapsamındaki kamu idarelerini (TBMM, Cumhurbaşkanlığı, yüksek yargı organları, bakanlıklar, Jandarma Genel Komutanlığı, müsteşarlıklar, SGK, çeşitli genel müdürlükler, vb.), (2) özel bütçe kapsamındaki idareleri (YÖK, üniversiteler, çeşitli kurum ve başkanlıklar, MTA, Milli Piyango İdaresi, vb.) ve (3) düzenleyici ve denetleyici kurumları (Sermaye Piyasası Kurulu, BDDK, Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu, Şeker Kurumu ve benzeri kurumlar) kapsar.

Merkezî Yönetim bütçesinde en fazla artan harcama, “cari transferler” oldu. 2006 yılında cari transferlerin toplam bütçe giderleri için-

deki payı yüzde 28,0 idi. Bu oran 2018 yılında yüzde 38,9'a yükseldi. 2018 yılında 323,1 milyar liralık cari transferin 148,4 milyarlık bölümü sağlık, emeklilik ve sosyal yardım giderleriydi. Sosyal amaçlı yapılan transferler de 13,8 milyar lirayı buluyordu. Hanehalkına yapılan transferler ise 7,3 milyar lira düzeyindeydi. Halkın desteğini almak amacıyla yapılan bu tür harcamaların devlet bütçesindeki ağırlığı arttı.

Türkiye'ye sığınan Suriyelilere yapılan yardımlar da devlet bütçesinde önemli bir harcama kalemi oluşturdu.

Özel sektöre gelir güvencesiyle yaptırılan köprü, altgeçit, sağlık kuruluşu gibi yatırımlar da önemi giderek artan bir gider kalemi oldu.

İşverenlere, istihdamı teşvik amacıyla verilen teşvikler de kamu kaynaklarının azalmasına yol açtı.

Merkezî yönetim bütçesinde sorunların artmasının en önemli nedenlerinden biri, sosyal güvenlik sisteminin açıkları oldu. Mevzuatımıza göre, SGK'nın açıkları merkezî yönetim bütçesinden finanse edilmektedir. *Cumhurbaşkanlığı 2019 Yılı Programı*'na göre, SGK'nın bu açığı 2016 yılında 20,4 milyar TL iken, 2017 yılında 24,6 ve 2018 yılında 24,8 milyar TL oldu. Ancak 2019 yılında bu rakamın 47,7 milyar TL düzeyine tırmanması öngörülmektedir. Bu açığın en önemli nedeni, sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi ve buna bağlı olarak SGK'nın sağlık giderlerinin artmasıdır. Emeklilikte yaşa takılanların ve endüstri meslek lisesinde öğrenciyken staj yaparak sosyal sigorta numarası almış olanların yaşlılık aylığına hak kazanmalarına ilişkin sorunların çözüme kavuşturulmamasının nedeni, SGK'nın giderek büyüyen ve merkezî yönetim bütçesi üzerinde önemli bir yük oluşturan finansman açığıdır.

Ayrıca, uluslararası düzeyde ve ülke içinde faiz oranlarının yükselmesiyle birlikte, bütçedeki faiz yükünün miktar ve oran olarak artması gündemdedir.

Devletin toplam harcamaları içinde faiz giderinin payı 2017 yılında yüzde 5,6 idi. Bu rakam 2018 yılında yüzde 6,2'ye çıktı. *Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı*'nın

18 Ocak 2019 tarihli Türkiye Ekonomisinde Haftalık Gelişmeler ve Genel Görünüm raporuna göre, bu oran 2019 yılında yüzde 8,3'e ve 2021 yılında yüzde 9,5'e yükselecektir. Faiz giderlerinin devletin toplam vergi gelirlerine oranı ise 2017 yılında yüzde 11,0 idi. Bu oran 2018 yılında yüzde 12,6'ya çıktı. Aynı rapora göre, bu oran 2019 yılında yüzde 16,1 ve 2021 yılında da yüzde 17,6 olacaktır.

Bütçe açığının toplam harcamalara oranı 2016 yılında yüzde 5,1 iken, bu oran 2017 yılında yüzde 7,0'ye ve 2018 yılında yüzde 8,7'ye yükseldi.

Artan merkezî yönetim bütçe açıklarını kapatmada kullanılan bir kaynak, özelleştirmelerdir. 2004-2017 döneminde 54,3 milyar dolarlık özelleştirme yapıldı. Ancak bu özelleştirmeler ekonomik kriz dönemlerinde hükümetlerin ekonomik yaşama müdahale araçlarını çok azalttı. Bugün yaşanmakta olan krizin etkisinin daha fazla olmasının nedenlerinden biri de, bu nedenle, özelleştirmelerdir. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi, özelleştirilecek kaynaklar yıllar içinde iyice azaldı.

Vergilendirmede dolaylı vergilerin payı artırıldı. 2018 yılında toplanan 1 trilyon 26 milyar TL'lik verginin 660 milyar TL'lik (yüzde 64,3) bölümü dolaylı vergilerdi.

İşsizlik sigortası fonu da bazı kamu giderlerinin finansmanında kullanıldı.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın raporuna göre, merkezî yönetimin brüt iç borcu 2003 yılında 194,4 milyar TL iken 2019 yılı Şubat ayı sonunda 615,2 milyar TL'ye ulaştı. İç borcun bir bölümü Türkiye'ye gelen yabancı kaynaklı sıcak paraydı. Merkezî yönetimin brüt dış borcu 2003 yılında 88,8 milyar TL iken, 2019 yılı Şubat ayı sonunda 511,1 milyar TL'yi buldu.

Ülkede kullanılan para miktarı veya emisyon hacmi de 2002 yılı sonunda 7,7 milyar Lira iken, 2017 yılı sonunda 131,5 milyar Lira oldu. Bütçe açığını kapatmak için kullanılan araçlardan biri olan emisyonadaki artış da enflasyon oranının yükselmesine katkıda bulundu.

Özel sektör, ithalat yapabilmek için büyük borç yükü altına girdi. Yurtdışında düşük faiz-

li dolarla borçlanan özel işletmeler, büyük miktarlarda ithalata yöneldi. Özel sektör, Türkiye'de üretmek yerine, ucuz ithal girdileri kullanarak büyük kârlar elde etti.

Döviz-enflasyon-faiz sarmalı tersine döndü

Yukarıda özetlenen gelişmelere bağlı olarak, cari açık kronikleşti ve cari açığın finansmanı için yabancı kaynaklara (dışarıda ve içeride) borçlanma, yabancı sermayeye davet ve Merkez Bankası rezervlerini kullanma ön plana çıktı. Ayrıca kaynağı belli olmayan döviz girişi ("net hata ve noksan") 2018 yılında rekor düzeye yükselerek, 21,0 milyar Dolar oldu.

Diğer taraftan, *Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın 5 Nisan 2019 tarihli raporuna göre, Merkez Bankası'nın brüt döviz rezervi 2013 yılında 111,0 milyar Dolardı. Rezerv miktarı 2014'te 106,9 milyar Dolara, 2015 yılında 92,9 milyar Dolara, 2016 yılında 92,1 milyar Dolara, 2017 yılında 84,2 milyar Dolara ve 2018 yılı sonunda da 72,9 milyar Dolara indi.*

1988-1989, 1991, 1994, 1998 ve 2001 ekonomik krizlerinde, döviz kurundaki artış sonrasında ithalat azalmış ve ihracat artmış, cari açık da yerini cari fazlaya bırakmıştı. Ancak içinde yaşadığımız ekonomik krizde, 2017 yılındaki 47,4 milyar Dolarlık cari açık, Türk Lirasının ciddi bir değer kaybına rağmen, kapanmadı, 2018 yılında yalnızca 27,8 milyar Dolara indi.

Son yıllarda küresel ekonomide yaşanan sorunlara bağlı olarak, gelişmiş Batı ülkelerinde faiz oranları artırıldı. Azgelişmiş ülkelerde de finansal istikrarsızlık yaygınlaştı. Bu koşullarda, ulusötesi sermaye, azgelişmiş ülkelere kaçarak gelişmiş Batı ülkelerine yönelmeye başladı. Bu durum, döviz olarak borçları zaten çok artmış olan Türkiye gibi ülkeleri büyük sıkıntıya soktu.

Dış borçlanmada faiz oranları yükseldi. Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın 10 Ocak 2019 günlü haber bültenine göre, 2 milyar ABD Dolar tutarındaki borçlanmada ödenecek faiz oranı yüzde 7,68'dir. Dolar olarak gerçekleştirilen borçlanma Avro'ya dönüştürüldüğünde,

faiz oranı yüzde 4,965 olmaktadır. Bu düzeyler, dış borçlanma açısından çok yüksektir. Risk primi nedeniyle dış borçlanmada faiz oranının artması, önümüzdeki aylarda döviz fiyatının daha da yükselme olasılığı da dikkate alındığında, özel sektörü de, kamu sektörünü de olumsuz etkileyecektir. Moody's, Fitch ve Standard and Poor's gibi kredi derecelendirme kuruluşlarının Türkiye ekonomisine ilişkin olumsuz görüşleri, Türkiye'nin yurtdışından borçlanmasında ödemek zorunda kaldığı faiz oranlarını yükseltmektedir.

Dünyada petrol fiyatlarındaki artışlar da Türkiye'nin döviz ihtiyacını daha da artırmaktadır.

Bu gelişmeler sonucunda, Türk Lirası'nın Dolar ve Avro karşılığı, 2018 yılı Ağustos ayında ciddi bir değer kaybına uğradı. Yapılan müdahaleler ve özellikle Merkez Bankası rezervlerinin kullanılması sonrasında Dolar kuru Nisan ayında 5,80-5,90 düzeyinde tutulabildi. Ancak cari açık kapatılmadığından ve cari açığın finansmanı için uygun bir ortam bulunmadığından, geçici önlemlerle 31 Mart'a kadar dizginlenebilmiş bulunan Dolar ve Avro kurlarının daha da artacağı beklentisi yaygındır.

Dolar kurundaki bu artış, enflasyona da yansdı. 12 aylık dönemler ele alındığında, Yurt İçi Üretici Fiyatları Endeksi artışı Ağustos 2018'de yüzde 32,13, Eylül 2018'de yüzde 46,15, Ekim 2018'de yüzde 45,01, Kasım 2018'de yüzde 38,54 ve Aralık 2018'de yüzde 33,64 olarak gerçekleşti.

Tüketici Fiyatları Endeksi 2018 yılı Eylül ayında yüzde 6,30 oranında yükseldi. 12 aylık dönemler ele alındığında, Tüketici Fiyatları Endeksinin artışı da Ekim 2018'de yüzde 25,24, Kasım 2018'de yüzde 21,62 ve Aralık 2018'de yüzde 20,30 oldu.

Bankaların verdiği *ihtiyaç kredilerinin* yıllık faizi 2010 yılında yüzde 13,5 idi. Eylül 2018'de yüzde 38,5'a yükseldi. 11 Ocak 2019 tarihinde yüzde 32,8 idi. 29 Mart 2019'da yüzde 23,2 oldu.

Bankaların verdiği *taşıt kredilerinin* yıllık faizi 2013 yılında yüzde 10,7 idi. 2018

Eylül'ünde yüzde 32,5 oldu. 11 Ocak 2019 tarihinde yüzde 30,7 idi. 29 Mart 2019'da yüzde 23,5 oldu.

Bankaların verdiği *konut kredilerinin* yıllık faizi 2013 yılında yüzde 9,7 idi. 2018 Ekim'inde yüzde 29,3 oldu. 11 Ocak 2019 tarihinde yüzde 26,5 idi. 29 Mart 2019'da, kamu bankalarının büyük desteğiyle, yüzde 17,5 oldu.

Bankaların verdiği *tüketici kredilerinin* yıllık ortalama faizi 2013 yılında yüzde 11,8 idi. 2018 Ekim'inde yüzde 37,0 oldu. 11 Ocak 2019 tarihinde yüzde 32,3 idi. 29 Mart 2019'da yüzde 22,4 oldu.

Bankaların verdiği *ticari kredilerin* faizi 2013 yılında yüzde 8,7 düzeyindeydi. Bu oran 2018 Eylül'ünde yüzde 38,3 oldu. 11 Ocak 2019 tarihinde yüzde 25,3 idi. 29 Mart 2019'da yüzde 22,2 oldu.

Döviz-enflasyon-faiz sarmalı, bu kez tersine işlemeye başladı. Enflasyon ve faiz oranları arttı.

Bankacılık sistemi, verdiği ticari kredilerin geri dönüşünde zorluklar yaşamaktadır. 2017 yılında yaratılan kredi garanti fonu sayesinde ertelenen sorunlar, enflasyonun ve faizlerin fırladığı koşullarda daha da büyümüş olarak gündemdedir. Tüketici kredilerinin ve kredi kartı geri ödemelerinde yaşanan ve artmakta olan sorunlarla birlikte ele alındığında, bankacılık sektöründe de sıkıntılar gündeme gelebilir.

Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın Yeni Ekonomi Programı (Eylül 2018) ve Nisan 2019 Raporu

Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak 20 Eylül 2018 tarihinde *Yeni Ekonomi Programı, Dengelenme, Disiplin, Değişim, 2019-2021* başlıklı orta vadeli programı açıkladı.

Programda, TÜFE'nin 2020 yılının sonunda tek haneli bir artışa, 2021 sonunda da yüzde 6,0'ya indirilmesi hedeflenmektedir. Cari işlemler açığının da millî gelire oranının 2019 yılında yüzde 3,3'e, 2021 yılında da yüzde 2,6'ya düşürülmesi amaçlanmaktadır.

Kıdem tazminatı konusunda ise şu değerlendirme yer almaktadır: "Sosyal tarafların

mutabakatıyla kıdem tazminatı reformu gerçekleştirilecektir.”

Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak 10 Nisan 2019 günü yaptığı basın toplantısında *Yeni Ekonomi Programı Yapısal Dönüşüm Adımları-2019* raporunu açıkladı.

Raporda ihracat ve üretimin geliştirilmesi için reel sektörün teşvik edileceği vurgulandı. “Tarımda millî birlik projesi” kapsamında sözleşmeli tarımın yaygınlaştırılacağı, modern seracılığın teşvik edileceği, küçükbaş hayvan sayısının dört yıl içinde 47 milyondan 100 milyona çıkarılacağı, hal yasası ile tarım ürünlerinin fiyatlarının düşürüleceği, vergi tabanının genişletileceği, enflasyonda kalıcı düşüşün sağlanacağı ifade edildi. Ancak atılacak somut adımlar konusunda ayrıntıların ilgili bakanlıklar tarafından açıklanacağı belirtildi. Raporda,

ekonominin temel sorunlarının çözümü doğrultusunda köklü düzenlemeler yer almadı.

Asgari ücret

Bu dönemde hükümetler, sayıları 7 milyon civarında olan asgari ücretli işçilerin seçimlerdeki önemini bildiğinden, gerçek brüt asgari ücreti artırdılar. 2003 yılı başında brüt günlük asgari ücret günde 10,20 liraydı. 2019 yılı başında brüt günlük asgari ücret günde 85,28 liraya yükseldi. Diğer bir deyişle, 2003 yılı başından 2019 yılı başına kadar brüt günlük asgari ücret 100 iken 2019 yılı başında 836 oldu; yüzde 736 oranında yükseldi. Buna karşılık, 2003 yılı başındaki TÜFE endeksi 2019 yılı başına kadar 100'den 459'a çıktı; yüzde 359 oranında arttı.

Buna göre, 2003 yılı başından 2019 yılı başına kadar gerçek brüt günlük asgari ücret yüzde 82 oranında arttı; 100 iken 182 oldu.

2002-2019 Döneminde İşçilerin Günlük Brüt Asgari Ücreti (TL)

Asgari Ücretin Uygulandığı Dönem	İşçilerin Günlük Asgari Ücreti (TL)	Asgari Ücretin Yürürlük Süresi İçinde Tüketici Fiyatları Artış Oranı (%)	Yeni Dönemde Asgari Ücret Artış Oranı (%)
1.7.2002-31.12.2002	8,44	15,9	
1.1.2003-31.12.2003	10,20	18,4	22,0
1.1.2004-30.6.2004	14,10	3,1	38,2
1.7.2004-31.12.2004	14,81	6,1	5,0
1.1.2005-31.12.2005	16,29	10,5	10,0
1.1.2006-31.12.2006	17,70	9,7	8,7
1.1.2007-30.6.2007	18,75	3,9	5,9
1.7.2007-31.12.2007	19,50	4,4	4,0
1.1.2008-30.6.2008	20,28	6,0	4,0
1.7.2008-31.12.2008	21,29	3,8	5,0
1.1.2009-30.6.2009	22,20	1,8	4,3
1.7.2009-31.12.2009	23,10	4,6	4,1
1.1.2010-30.6.2010	24,30	3,6	5,2
1.7.2010-31.12.2010	25,35	2,7	4,3
1.1.2011-30.6.2011	26,55	3,4	4,7
1.7.2011-31.12.2011	27,90	6,8	5,1
1.1.2012-30.6.2012	29,55	1,9	5,9
1.7.2012-31.12.2012	31,35	4,1	6,1
1.1.2013-30.6.2013	32,62	4,0	4,1
1.7.2013-31.12.2013	34,05	3,3	4,4
1.1.2014-30.6.2014	35,70	5,7	4,8
1.7.2014-31.12.2014	37,80	2,3	5,9
1.1.2015-30.6.2015	40,05	4,8	6,0
1.7.2015-31.12.2015	42,45	3,9	6,0
1.1.2016-31.12.2016	54,90	8,5	29,3
1.1.2017-31.12.2017	59,25	11,9	7,9
1.1.2018-31.12.2018	67,65	20,3	14,2
1.1.2019-31.12.2019	85,28		26,1

Yukarıdaki çizelgede, 2002-2019 döneminde 16 yaşını doldurmuş işçilerin günlük brüt asgari ücretleri ile aynı dönemdeki TÜFE verileri sunulmaktadır.

Örneğin, 1.7.2004-31.12.2004 döneminde tüketici fiyatları yüzde 6,1 oranında arttı, asgari ücrete 1.1.2005 tarihinde yüzde 10,0 oranında bir artış yapıldı. Örneğin, 1.7.2015-31.12.2015 döneminde TÜFE yüzde 3,9 oranında artmışken, 1.1.2016 döneminde asgari ücretteki artış yüzde 29,3 oldu. Hükümet, 7 Haziran 2015 milletvekili genel seçimlerinde önemli ölçüde oy kaybettikten sonra asgari ücretin artırılması sözünü verdi; 1 Kasım 2015 milletvekili genel seçimlerinde oyunu ciddi biçimde artırdı ve asgari ücreti de 1.1.2016 tarihinde yüzde 29,3 oranında yükseltti. Asgari ücretli işçiler, siyasal güçlerini kullanarak, herhangi bir eyleme başvurmadan, satınalma güçlerini artırdılar ve AKP'yi desteklediler.

Ücretler ve aylıklar

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nin yıllık raporlarına göre, 2002-2017 döneminde memurların net gerçek gelirleri yüzde 53,3 oranında artarken, kamu sektörü işçilerinin aynı dönemde net gerçek gelir artışı yüzde 7,8 düzeyinde kaldı.

Aşağıdaki çizelgede, bu kaynaklara dayanarak, işçi ve memurların gerçek gelirlerindeki yıllık değişimler verilmektedir. Bu dönemde işçi ücretleri millî gelir artışının gerisinde kaldı; bir nispi yoksullaşma yaşandı. Ancak bir mutlak yoksullaşma söz konusu değildir. Ayrıca, yukarıda belirtildiği gibi, işçilerin yaklaşık yarısını oluşturan asgari ücretlilerin gerçek brüt ücretleri 2003-2019 döneminde yüzde 82 oranında arttı.

Ancak bu süreçte devletin eğitim ve sağlık alanındaki katkıları azaldı; ailelerin bu alanlardaki masrafları arttı. 2002 yılında evlerde her yetişkinin elinde her ay ödemesi yapılması gereken cep telefonları yoktu. Ulaştırma masrafları da arttı. Gerçek gelirlerdeki gelişme, bu noktalar da dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

Bu veriler, kişilerin ücret ve aylıklarındaki değişime ilişkindir. Ancak artan işsizlikle birlikte aile bireylerinin bazılarının işsiz kalması-

Net Gerçek Gelirlerde Bir Önceki Yıla Göre Değişiklik³

Yıl	Kamu Sektörü İşçisi	Özel Sektör İşçisi	Memur	Asgari Ücret
2000	6,9	1,1	-11,5	-
2001	-11,5	-20,3	-3,8	-14,1
2002	-9,2	-1,0	5,7	8
2003	-2,7	-0,4	-0,9	3,7
2004	1,7	3,5	2,6	24,3
2005	2,7	0,5	2,6	4,2
2006	-2,7	-0,7	6,2	-0,9
2007	3,1	2,5	3,9	-0,7
2008	-0,8	-2,5	6,5	8,5
2009	-2,1	2,3	8,2	2,6
2010	-2,0	0,3	-1,4	0,9
2011	1,8	-2,0	6,3	3,0
2012	-1,4	1,9	4,5	2,7
2013	1,0	-0,5	-0,2	1,8
2014	-0,5	1,3	1,1	1,2
2015	4,4	4,7	0,1	4,2
2016	-0,1		6,2	23,8
2017	5,6		-1,7	-2,9

na bağlı olarak, çalışmayı sürdürenin gelirinde önemli bir değişiklik olmazken, ailenin toplam gelirinde önemli düşüşler yaşanabilir.

Dikkate alınması gereken diğer bir etmen, köyle ilişkidir. Geçmişte kentte yaşayan işçiye bazı tüketim maddeleri köyden gelirdi. Günümüzde köylerde üretimdeki gerilemeye bağlı olarak, birçok işçi, köyde kalan büyüklerine kentten destek sağlamaktadır.

Net Gerçek Gelirlerde Bir Önceki Yıla Göre Değişiklik³ İşçileri ve sendikaları bekleyen tehlike ve tehditler

Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik kriz derinleştikçe, işgücü maliyetlerinin düşürülmesi konusundaki girişimler artmaktadır. Bu girişimlerin başında, yıllardır gündemde olan "kıdem tazminatı reformu" gelmektedir.

Kıdem Tazminatı Reformu: Uluslararası Para Fonu (IMF) Yönetim Kurulu'nun 30 Nisan 2018 tarihli Türkiye Raporu'nda "kayıt içindeki sektördeki işverenler için aşırı bir yük getiren ve işgücünün hareketliliği açısından sorunlar yaratan kıdem tazminatı sisteminde reform yapılarak, kayıt içindeki işgücü piyasası daha esnek hale getirilebilir" denmektedir. (s.14)

Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın 20 Eylül 2018 günü açıklanan *Yeni Ekonomi Progra-*

3 DPT, 2008 Yılı Programı; DPT, 2010 Yılı Programı; Kalkınma Bakanlığı, 2017 Yılı Programı; Cumhurbaşkanlığı 2019 Yılı Programı.

mi'nda "sosyal tarafların mutabakatıyla kıdem tazminatı reformu gerçekleştirilecektir," (s.18) denmektedir.

Resmi Gazete'nin 27 Ekim 2018 tarihli mükerrer nüshasında yayımlanan Cumhurbaşkanlığı 2019 Yılı Programı'nda da şu ifade yer almaktadır: "Sosyal tarafların mutabakatıyla kıdem tazminatı reformu gerçekleştirilecektir. Sosyal tarafların mutabakatıyla tüm işçilerin erişilebilirliğini güvence altına alan bireysel hesaba dayalı bir kıdem tazminatı reformu yapılacaktır." (s.135)

Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak'ın 10 Nisan 2019 günü açıkladığı Yeni Ekonomi Programı, Yapısal Dönüşüm Adımları (2019) belgesinde, yıl sonuna kadar, "Tüm paydaşların katılımı ile kıdem tazminatı reformunun gerçekleştirilmesi; kıdem tazminatı fonu ile BES'in entegrasyonu" ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadede dikkati çeken fark, geçmişte "sosyal tarafların mutabakatı"ndan söz edilmişken, yeni metinde, "tüm paydaşların katılımı"nın yeterli görülmesidir. Anlaşıldığı kadarıyla, bu konuda tarafların mutabakatı aranmayacaktır.

Kıdem tazminatı hakkına yönelik tehditler iki boyutludur.

"Kıdem tazminatı reformu" olarak kastedilen, kıdem tazminatı fonudur. Kamuoyuna açıklanan son kıdem tazminatı fonu kanun taslağı 2013 yılı Ekim ayına aittir. Bu taslağın yasalaşması ve "bireysel hesaba dayalı" bir sisteme geçilmesi durumunda işçilerin büyük hak kaybı söz konusudur. Taslağa göre, kıdem tazminatı miktarı azaltılacak, kıdem tazminatını almak zorlaştırılacak, işten çıkarmalarda kıdem tazminatı ödenmeyecektir.

Kıdem tazminatı hakkına yönelik esas tehdit, belirli süreli iş sözleşmelerinin yaygınlaştırılmasıdır.

Mevzuatımıza göre, kıdem tazminatı, ancak belirsiz süreli iş sözleşmesinin belirli biçimlerde sona ermesi durumunda ödenmektedir. Belirli süreli iş sözleşmeleri, kendiliğinden sona erdiğinde, kıdem tazminatı ve ihbar tazminatı hakkı ve işe iade başvurusunda bulunma hakkı yoktur.

Yargıtay'ın bu konuda yerleşmiş içtihatları bulunmaktadır.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 18.9.1996 gün ve 1996/9-489 E 1996/594 K sayılı kararı şöyledir: "Belirli süreli iş sözleşmelerinde sözleşmenin kendiliğinden sona ermesi durumunda kıdem tazminatının hüküm altına alınması doğru değildir. Çünkü böyle bir durumda sözleşme sürenin bitimi ile sona ermektedir ki, bu fesih şekli kıdem tazminatına hak kazandıran hallerden değildir."

4857 sayılı İş Kanununun 11. maddesi, belirli süreli iş sözleşmesinin kullanılmasına önemli kısıtlamalar ("objektif koşullar") getirmiştir. Eğer 4857 sayılı Kanunun 11. maddesindeki bu kısıtlamalar kaldırılırsa, belirli süreli iş sözleşmesinin işverenler tarafından kullanılması yaygınlaştırılacak ve kıdem tazminatı tümüyle ortadan kaldırılacaktır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından hazırlanan ve *Resmi Gazete*'nin 30 Mayıs 2014 günlü nüshasında yayımlanan *Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023)* belgesinde bu konuda şu değerlendirme yer almaktadır: "Belirli süreli iş sözleşmeleri için belirlenen süre içerisinde tekrarlanma imkânı sağlanacaktır. İşgücü piyasalarına esneklik sağlayan bir sözleşme türü olan belirli süreli iş sözleşmelerinin kullanımının kolaylaştırılması amacıyla İş Kanununda gerekli düzenlemeler yapılacaktır." (s.67)

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun 3 Aralık 2016 günü toplanan 26. Genel Kurulu'na sunulan Çalışma Raporu'nda, belirli süreli iş sözleşmelerinin yaygın biçimde kullanılabilmesi istenmektedir: "Belirli süreli iş sözleşmesinin yapılmasında objektif koşul aranması unsuru kaldırılmalı ve 24 ayı geçmemek üzere veya en fazla iki defa üst üste yenilenebilmesine imkân tanınmalıdır." (s.128)

TİSK'in 2 Haziran 2017 günlü "Mutabakat Sağlanmadığı Sürece Kıdem Tazminatında Değişiklik Yapılmamalı" başlıklı basın açıklamasında, kıdem tazminatı tartışmalarının gündemden çıkarılması istenmektedir: "TİSK olarak beklentimiz, kıdem tazminatı konusunun gündemden çıkarılarak, bir an önce Türkiye'nin yatırım ortamını iyileştirecek (...) düzenlemelere odaklanılmasıdır."

Belirli süreli iş sözleşmelerinin kullanımının yaygınlaştırılması, kıdem tazminatının

tümüyle ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir.

Kiralık İşçilik: 4857 sayılı İş Kanununun 7. maddesi, özel istihdam bürolarına işçi kiralama yetkisi vermektedir. Buna göre, işyerinde çalışan işçi sayısının dörtte birine kadar sayıda işçi kiralanabilmektedir. Kiralık işçilerin iş sözleşmeleri özel istihdam bürosuyla imzalanmaktadır. İşgücü maliyetini düşürmek ve işyerlerinde sendikaların etkisini azaltmak isteyen işverenler, özel istihdam bürolarından işçi kiralama yoluna gidecektir. Böylece işyerinde kadrolu işçi, geçici işçi, taşeron işçisi, kiralık işçi, İŞKUR'un gönderdiği işçi gibi farklı gruplar oluşacaktır.

İŞKUR'dan Gönderilen İşçiler: İŞKUR'un aktif işgücü programları kapsamında "mesleki eğitim kursları", "toplum yararına programlar" ve "işbaşı eğitim programı" uygulamalarıyla çok sayıda işçi belirli sürelerle işyerlerinde çalışmaktadır. 2017 yılında işbaşı eğitim programından yararlanan işçi sayısı 297 bindi. 2015 yılında mesleki eğitim kurslarından yararlanan kişi sayısı 169 bin, toplum yararına programdan yararlanan kişi sayısı 523 bindi.

Cezaevlerinde İşyurtları ve Denetimli Serbestlik: Türkiye'de cezaevlerinin işyurtlarında 2017 yılında 53 bin hükümlü ve tutuklu üretimde çalışıyordu. Ayrıca işyurtlarının kamu kurumları ve özel şirketlerle işbirliği kapsamında toplam 7 bin kişi istihdam ediliyordu. Denetimli serbestlik uygulamasında çalıştırılan çok sayıda hükümlü de vardı. Bu uygulamaların artması sorun yaratmaktadır.

Esnek Çalışma: *Cumhurbaşkanlığı 2019 Yılı Programı*'nda şu ifade bulunmaktadır: "Esnek çalışma biçimlerinin uygulamaya konulması amacıyla yürütülen çalışmalar tamamlanacaktır." (s.134) Esnek çalışma ile kastedilen, işverenin işyerinde çalışma düzenini kendi lehine düzenleyebilmesidir. Özellikle denkleştirme, işçinin işinin ve işyerinin değiştirilmesi, işten işçi çıkarmanın kolaylaştırılması gibi konular "esneklik" kapsamındadır.

Kaçak İşçilik: Türkiye'de kaçak işçilik son yıllara kadar azalmıştı. Ancak Suriyeli sığınmacıların büyük bölümü kaçak işçi olarak çalışmaktadır. Ayrıca, kazancına haciz gelen işçiler, işsizlik ödeneğinden yararlanan işçiler

ve net ücretini artırmak isteyen işçiler, sigortalı çalışmak yerine, işverenle pazarlık yaparak kaçak çalışma eğilimindedir. Yaşlılık aylığına hak kazanma koşullarının ağırlaştırılması ve yaşlılık aylığı miktarının iyice azalması da bu eğilimi güçlendirmektedir.

Ödemelerde Gecikme: Ege Cansen, 11 Mayıs 2018 tarihli *Dünya Gazetesi*'nde yayımlanan röportajında, işverenlere, nakitsiz kalmamak için, işçilerine, "şimdi ücretinin yarısını ödüyorum, diyebilmelerini" öneriyordu. Ekonomik krizin derinleşmesiyle birlikte, nakit sıkıntıları artan işverenler işçi alacaklarını ödemedeki sıkıntı çekeceklerdir. İşverenlerin nakit sıkıntısı, sendikaların aidat tahsilatında da gecikmelere neden olabilir. Bu uygulama bazı işyerlerinde başlamıştır.

Toplu İş Sözleşmesi Görüşmelerinde Sorunlar: IMF Yönetim Kurulu'nun 30 Nisan 2018 günlü *Türkiye Raporu*'nda, ücret zamlarının geçmiş dönemde gerçekleşen enflasyon temelinde belirlenmesi uygulamasından vazgeçilmesi gerektiği belirtilmektedir. (IMF, IMF Executive Board Concludes 2018 Article IV Consultation with Turkey, Press Release No.18-152, s.11) Enflasyon oranının yükseldiği koşullarda, gerek yaklaşık 200 bin kamu işçisinin, gerek 3 milyonu aşkın memur ve sözleşmeli personelin 2019 yılındaki toplu sözleşme görüşmelerinde, ücret zamları konusunda sorun yaşanacaktır.

Toplu İş Sözleşmelerinin Uygulanmasında Sorunlar: 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz sürecinde, 5 Nisan istikrar programı ilan edilmişti. 4 Haziran 1994 günü Başbakanlık Konutunda Başbakan Tansu Çiller ve Başbakan Yardımcısı Murat Karayalçın, Türk-İş yöneticilerine, yürürlükteki toplu iş sözleşmelerinin dördüncü dilim zamlarının ödenmemesi teklifinde bulunmuştu. Zamlar, ancak uzun mücadeleler sonrasında gecikmeli olarak alınabilmişti. Derinleşmekte olan ekonomik kriz koşullarında, yürürlükteki toplu iş sözleşmelerindeki bazı hakların anlaşma yoluyla kaldırılması önerileri gündeme gelebilir.

İşsizlik: Ülkemizde işsizlik sürekli olarak artmaktadır. İşgücü piyasasına yeni katılanların iş bulamamasının yanı sıra, kapanan veya küçülen işyerlerinden sürekli olarak işçi çıkarılmaktadır. Geçmişle kıyaslandığında daha fazla nakit ödemesi (akıllı telefon gideri, kredi

kartı ve tüketici kredisi taksiti, vb.) bulunan kişiler, işe girebilmek için daha düşük ücretleri ve daha kötü çalışma koşullarını kabul etmek zorunda kalmaktadır. Bazı işyerlerinde de, banka hesaplarına asgari ücret yatırılrsa bile, bu ücretin bir bölümünün işverene geri verilmesi uygulaması yaygınlaşmaktadır. Bu koşullar, sendikalarda örgütlü işçilerin gücünü azaltmakta, toplu sözleşme görüşmelerinde ek sorunlar yaratmaktadır.

İşçi Sağlığı Önlemleri: Ekonomik krizin derinleştiği koşullarda işgücü maliyetlerinin azaltılmasının yollarından biri, işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinin ihmal edilmesidir.

Sosyal Güvenlik Harcamalarında Kısıntı: Daha önce de belirtildiği gibi, SGK'nın giderleri ile gelirleri arasındaki açık, merkezî yönetim bütçesinden karşılanmaktadır ve sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesine bağlı olarak bu açık hızla büyümektedir. *Yeni Ekonomi Programı*'nda 2019 yılı bütçesinde sosyal güvenliklikte 2,5 milyar liralık bir tasarruf yapılacağı belirtilmektedir (s.5). Bakan Berat Albayrak'ın 10 Nisan 2019 günlü açıklamasında yıl sonuna kadar gerçekleştirilecek bir "sosyal güvenlik reformu"ndan söz edilmektedir. Merkezî yönetim bütçesinde sorunlar arttıkça, bazı sağlık hizmetlerinin ve ilaçların SGK kapsamı dışına çıkarılması ve kullanıcı katılım paylarının artırılması olasılığı yüksektir.

BES: Yeni Ekonomi Programı'nda şu ifade yer almaktadır: "Çalışanların işverenleri aracılığıyla bireysel emeklilik sistemine otomatik olarak katılması uygulaması yeniden yapılandırılarak daha sürdürülebilir hale getirilecektir." (s.18) Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak'ın 10 Nisan 2019 günü açıkladığı Yeni Ekonomi Programı, Yapısal Dönüşüm Adımları (2019) belgesinde yıl sonuna kadar gerçekleştirilecek "bireysel emeklilik sistemi'nin (BES) yeniden yapılandırılması" ve "kıdem tazminatı fonu ile BES'in entegrasyonu" ifadeleri yer almaktadır. Bireysel emeklilik sisteminde kalmayı zorunlu hale getiren düzenlemeler gündeme gelebilir.

Yeni Dolaylı Vergiler ve Cezalar: Merkezî yönetim bütçe açıklarının giderek büyümesi, vergi gelirlerinin artırılmasını gerektirmektedir. Vergileri artırmanın en kolay yolu, tüketicilerin kullandığı ürünler üzerindeki ver-

ginin (dolaylı vergilerin) artırılmasıdır. Para cezalarının artırılması da gündemdedir.

Sonuç

Türkiye ekonomisi, tarihinin herhalde en büyük ekonomik krizinin başlangıcındadır.

Bu ekonomik kriz, başta işçi sınıfı olmak üzere, tüm emekçi sınıf ve tabakaların yaşamında büyük sorunlara yol açacaktır.

Geçmişteki ekonomik krizlerde insanlar tüketici kredisi ve kredi kartı borcu içinde değillerdi. Ailedeki her kişinin elinde, her ay para ödenmesini gerektiren akıllı telefonlar yoktu. Tek veya asıl gelir kaynağı işyerinden aldığı ücret olan insanların sayısı ve nüfus içindeki oranı bu kadar yüksek değildi.

Geçmişte ekonomik kriz olduğunda köyden yan geliri olan insanların dayanma gücü daha fazlaydı. Yan gelirler iyice azaldı. Tam tersine, köyündeki anne-babasına para gönderen işçi sayısı arttı.

Geçmişte insanlar arasındaki ilişkiler daha dostçaydı, dayanışma vardı, aile bağları güçlüydü. Kapitalizm, insanları bencilleştirirdi ve bireycileştirdi; toplumun geleneksel dayanışma alışkanlıklarını tahrip etti. İnsanlar artık genellikle yalnız.

İnsanlar, gelecekte elde edeceklerini umdukları gelirleri önceden harcayarak yaşam standartlarını epeyce yükselttiler. Şimdi birçok insanın birikiminin, borçla aldığı evin veya arabasının elinden alındığı, işsiz kaldığı bir süreç başladı. Gelir düzeyinin epeyce üstünde bir yaşam standardından geriye düşüşün toplumsal etkileri büyük olacaktır. Ayrıca, günümüzün insanı, örgün eğitim düzeyi ve bilgiye erişim olanaklarıyla, 10 yıl önceki insandan bile çok farklıdır.

Türkiye tarihinin en kapsamlı yoksullaşması, AKP'nin 31 Mart Yerel Seçimlerinde önemli bir yenilgi almasıyla zayıfladığı ve Türkiye'yi yönetemediği koşullarda yaşanmaktadır.

Bu koşullarda derinleşen büyük bir ekonomik krizin toplumsal ve siyasal etkileri de büyük olacağı benzetilmektedir. Tarih, bağımsız ve demokratik bir Türkiye ve sınıfsız ve sömürsüz bir dünya mücadelesi veren öncü siyasi örgüte bir fırsat sunmaktadır. Bu fırsattan yararlanmak görevi, öncü siyasi partindir.